

„EGRI ZÁRDISTÁK VOLTUNK!”
AZ ANGOLKISASSZONYOK EGRI NÖVENDEKEINEK
JÓTÉKONYSÁGI TEVÉKENYSÉGE
1942–1943-BAN

KOCSIS KLAUDIA

Bevezetés

A II. világháború mint az emberiség történelmének egyik nagy mérföldköve alapvetően hozzájárult ahhoz, hogy átalakult az egész világ, benne az emberek viselkedése, élete és gondolkodása. A megváltozott életkörülmények egyaránt nagy hatással voltak mind a fronton harcoló férfiak, mind az otthon fontos feladatokat ellátó nők életére. Az apák, férjek és fivérek nagy része részt vett a világháborúban, frontszolgálatot teljesített, de hozzátartozóik, feleségeik, lányaik, testvéreik háborúja is volt ez a háború.

A kutatómunkám elején a fő szempont az volt, hogy a háború borzalmaival megélő férfiakkal és családjaikkal foglalkozzak. Ehhez két fontos könyvet kell megemlítenem. Babucs Zoltán és Maruzs Roland *Ahol a hősök születnek* című munkájában¹ a hadtörténelem és a hadműveletek kapnak nagy hangsúlyt, Rainer M. János *Századosok* című 2018-as prozopográfiai művében pedig a magánélet is.² Az előbbi módszertani, utóbbi tematikai szempontból vizsgálja a témát.

Ezek alapján az első hónapokban az egri magyar királyi 14. gyalogezred tisztikarának tagjait vizsgáltam, amihez segítségül szolgáltak a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Központi Irattárban fellelhető személyi okmánygyűjtők. Az ezekből kinyert adatok alapján én is egy prozopográfiai kutatást kezdtem el, de bizonyos személyi adatok hiánya miatt 2020 elején kutatásom új irányt vett, és munkám súlypontját áthelyezve folytattam további adatgyűjtésemet.

Az egri gyalogezred tisztikarát vizsgálva láttam, hogy a közvetlen hozzátartozóknak óriási szerepük volt a katonák támogatásában, ezért elsősorban a tisztek leányaival szerettem volna foglalkozni. Az újabb kutatás elején abból

¹ *Babucs Zoltán – Maruzs Roland: Ahol a hősök születnek. Az egri magyar királyi Dobó István 14. honvéd gyalogezred története (1922–1945).* Budapest 2009.

² *Rainer M. János: Századosok.* Budapest 2018.

indultam ki, hogy a második világháborúban fronton harcoló katonatisztek női családtagjaira, köztük leányaikra új szerepek és feladatok hárultak. Választ szerettem volna találni arra a kérdésre, hogy miként élték meg a tizenéves lányok a hátszágban a háború okozta megpróbáltatásokat, és hogyan alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez.

Úgy gondolom, az iskola olyan hely, ahol az életünkből nagyon sok időt eltöltünk. Gyerekkortól felnőttkorig és akár utána is meghatározza mindennapjainkat, ezért befolyással van a gondolkodásunkra, világlátásunkra, döntéseinkre, személyiségünkre. A XX. század elején sem volt ez másként. Egy olyan iskola neveléstörténetét ismertem meg kutatásomban, amely két háború alatt is foglalkozott lányneveléssel. Itt kapcsolódik össze a katonasággal foglalkozó hadtörténelem és a társadalom fejlődésében szerepet játszó pedagógia által a neveléstörténet, hiszen a nők által a hátszágban végzett munkák nélkül nem működhetett volna a „férfiak háborúja”.

Dolgozatomban előbb szeretném bemutatni röviden az angolkisasszonyok szerzetesrendjét, történetét, az apácák és növendékek pedagógiai és szociális munkáját, hangsúlyt fektetve az 1942. évre, ugyanis ebben az évben annyi esemény történt az intézetben, hogy már-már fordulópontként tekinthetünk rá. Ezután jutok el az angolkisasszonyok jótékonyági tevékenységéhez, amely a Don folyóhoz kivonult egri gyalogezred érdekét szolgálta.

Szabó Magda 1970-ben megjelent *Abigél* című regényében is hasonló eseményekről és intézményről olvashatunk.³ A II. világháború alatt egy elkényeztetett lány, Gina élete ugyanis gyökeresen megváltozik, amikor a legnagyobb titokban kell megválnia barátaitól és szeretett édesapjától, Vitay tábornoktól, hiszen egy új, szigorú iskolába kell mennie tanulni. Itt kell beilleszkednie egy új leányközösségbe megválva Budapeستől és kényelmes életétől. A sok kérdés és a bizonytalanság, hogy nem láthatja többé édesapját, Gina lelkében nagy változásokat indít el. Hirtelen fel kell nőnie, nem marad más számára, mint a vallásos hit, az alkalmazkodás és egy-egy bizalomtól átítatott levél a legendás segítséget nyújtó Abigél szobrának. A regény egy református lánynevelő intézetben játszódik, de segít elképzelni a hasonló iskolák életét.

Kutatásomban az időintervallumot leszűkítettem az 1942–1943-as évre, mivel ez a két év a katonák szempontjából a keleti fronton töltött háborús időt és az angolkisasszonyok szempontjából a szociális és karitatív munkát öleli fel. Dolgozatom hipotézise az, hogy a háború olyan körülményeket teremt, amelyben a lányok és asszonyok társadalmi mozgástere is kiszélesedik, a női szerepek átértékelődnek az egész életben, mint ahogy a lánynevelés is az iskolákban.

³ Szabó Magda: *Abigél*. Budapest 1970.

A kutatás forrásai és módszerei

Az egri Főegyházmezei Könyvtárban és a Hungaricana Közgyűjteményi portálon még a tisztek után nyomozva az *Eger* című napilap tudósításait tanulmányozva bukkantam rá Miskey Zoltán alezredes levelére, ezért új célkitűzésem lett, ami az egyik fő irányvonalát képezte új kutatásomnak. A 14/I. zászlóalj parancsnoka ugyanis 1942. december 5-én írt egy hosszú és hálás levelet az egri tanítónőképző negyedik osztályának – saját lánya iskolatársainak –, melyben köszönetet mondott áldozatos munkájukért, amiért szeretetcsomagokat, üdvözlőlapokat, meleg ruhákat, leveleket, sajtótermékeket küldtek a katonáknak a frontra.

Ez a levél felkeltette az érdeklődésemet a hozzátartozók iránt, így jutottam el az Angolkisasszonyok Leánynevelő Intézetéig, ahol több tiszt leánya is tanult 1941–1944 között. Ezzel foglalkozva láttam, hogy a II. világháború és a megváltozott életkörülmények mekkora hatással voltak az egri Angolkisasszonyok Leánynevelő Intézetére.

Ezután hónapokon keresztül az Arcanum Digitális Tudománytár és Hungaricana weboldalakon az egri angolkisasszonyok intézetének fennmaradt dokumentumai után kutattam.

Megtudtam, hogy Breznay Imre egykori férfi-tanítóképző intézeti tanár – egri helytörténész – nagyon sok írásában hivatkozik az intézetre, és több tanulmányt írt a nővérekről, ami kedvező kiindulási alap volt egy mélyebb kutatáshoz.

Ezek mellett alapvető és fontos korabeli forrásokat jelentettek számomra az intézet 1939–1944 között megjelent iskolai értesítői/évkönyvei – amelyek több adatot is tartalmaznak a diákok családi hátteréről, pl. a hivatásos tiszti vagy altiszti szülőkről, valamint az iskolai élet és a nevelés háború miatti változásairól, eseményeiről. Emellett segítségül szolgáltak számomra a rend alapítójáról, Ward Mária életéről szóló könyvek⁴ és Pukánszky Béla *A nőnevelés története című munkája*,⁵ de az angolkisasszonyok egri intézetében tanuló egykori növendék, Mohás Livia pszichológus visszaemlékezései is.⁶

Szeretném hangsúlyozni, hogy – mivel a hivatalos iratok az 1948-ban történt államosítás miatt elkallódtak – az intézet történelmét illetően az iskolai értesítők és évkönyvek forrásértékű dokumentumnak számítanak, melyek olyan információkat tartalmaznak, melyeket máshol nem lehet megtalálni. Ezek a primer források közvetlenül és közvetve ismertetik pl. az iskolában lezajlott események részleteit, az iskolai tanév jellemzőit, tantestületi változásokat, a diákok névsorait, tanulmányi eredményeit, a közösségformáló munkájukat. A forrá-

⁴ *Marczell Mihály*: Ward Mária pedagógiája. Bp. 1943.; *M. Körtvélyesi Mária*: Tiszteletreméltó Ward Mária B.M.V. Intézetének tanítási és nevelési rendszere. Bp. 1942.; *Walter Nigg*: Az erős asszony – Ward Mária élete (1585–1645). Bécs 1986.

⁵ *Pukánszky Béla*: A nőnevelés története. Bp. 2013. 61.

⁶ *Mohás Livia*: Az oroszlános kert. Bp. 1981.; *Mohás Livia*: Zuhog, zuhog a hó. Bp. 1983.

sok hitelességét az ezeket megíró pedagógusok bizonyítják, akiknek az iskolai életről szóló megnyilatkozásait ezek az évkönyvek őrizték meg. Az értesítők/évkönyvek az oktatás-, neveléstörténettel és helytörténettel foglalkozó kutatók számára nélkülözhetetlen és elengedhetetlen források.

Az értesítők elsődleges célja az iskolák történetének és eseményeinek bemutatása, megörökítése az utókor számára. Minden iskolával kapcsolatos adatot összegyűjtve írtak a pedagógusokról, növendékekről, tantárgyakról, iskolatörténetről és épületről, tantervekről, szakkörökről, ifjúsági egyesületekről. Ezen elsődleges források segítségével képet kapunk az iskola múltjáról, működéséről, az osztályok névsoráról, a pedagógusok munkájáról, iskolai programokról, következő évre vonatkozó értesítésekről és egyéb növendékekkel kapcsolatos statisztikai adatokról, amelyek a tanulmányi eredményeket, kitüntetések, versenyeredményeket tartalmazzák. Azt is le kell szögezni, hogy az iskolai értesítőket is szigorú forráskritikával kell olvasni és elemezni, mert kedvező képet akarnak adni intézményekről, ezért szemléletük sokszor elfogult és egyoldalú.

Fontos megemlíteni, hogy a korábban értesítőnek nevezett kiadványokat Egerben az 1930-as évek második felétől nevezték évkönyvnek.⁷ Az iskolák államosítása után az évkönyvek kiadását beszüntették, majd néhány iskola az 1960-as években ismét elkezdte kiadni őket. Ezek a közelmúlttól változó rendszerességgel jelennek meg főleg egy-egy évforduló kapcsán.⁸ Az iskolai értesítők/évkönyvek nyomtatott formában való kiadása valójában az 1777-es Ratio Educationisig nyúlik vissza, mivel Mária Terézia uralkodása idején született meg a rendelkezés, miszerint a tanévek végén nyomtatásban is meg kell jelentetni a teljes év beszámolóját és értékelését minden iskolában és minden tagozaton.⁹

Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuita gimnáziumok adtak ki először évenként pár lap terjedelmű beszámolót az iskolaévet lezáró vizsgák eredményéről. Az ő példájukat fokozatosan követték a többi iskolák, így a XVIII. század végére több városból, főleg gimnáziumokból ismerünk rendszeresen megjelenő értesítőt, de ezek legtöbb esetben csak a tanulókról adtak számot.¹⁰ Az 1849-es Bécsben kiadott osztrák tanügyi szabályzat – röviden Entwurf – szerint Magyarországon is kötelezővé tették, hogy minden középiskola köteles évenként értesítőt kiadni. Ezek egy ún. „programértekezést” tartalmaztak, ideértve a beíratásokat, a tanév eseményeit, az iskola múltját és tantervét, a tankönyveket, a tanárok munkáját, a növendékek és pedagógusok névsorát, a tanulmányi eredmények statisztikáját és az egyéb iskolai és iskolán kívüli elfoglaltságokat, például szakköröket, kirándulásokat.¹¹

⁷ Gráberné Bősze Klára: Iskolai érdemsorok, értesítők és évkönyvek a XVIII. század közepétől a XX. század közepéig – jelentőségük, számbavételük. In: Könyv és Nevelés XVIII. (2016) 1. sz. 43.

⁸ Uo. 45.

⁹ Uo. 41.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. 42.

Az egri 14. honvéd gyalogezred

A m. kir. egri 14. gyalogezred az 1853 áprilisában Egerbe helyezett császári és királyi 60. gyalogezred utódjának vallotta magát, és a kutatások szerint valóban voltak a későbbi alakulatnak olyan tisztjei, akik szolgáltak a régebbi alakulatban. A 60-asok pót- és több egyéb zászlóalja Heves megye székhelyén maradt egészen 1918-ig.¹² 1920 folyamán a trianoni béke aláírása után alakult meg az új egri gyalogezred az egri I–II. vadászzászlóalj részeiből és a miskolci III. zászlóaljból. A Hevesmegyei és Egervidéki Jótékony Nőegylet és a Szociális Misszió Társulat által készített selyemzászlójukon a „Nagy asszonyunk, hazánk reménye” felirat szerepelt.

Amikor 1922-ben a hadsereg hivatalosan felvette a Magyar Királyi Honvédség nevet, az ezred neve is megváltozott: 14. honvéd gyalogezred lett. Az ezredtörzs és az I. és II. gyalogzászlóalj állomásozott Egerben, a III. gyalogzászlóalj katonáinak pedig Gyöngyös városa adott otthont 1944 őszéig. A végleges elnevezésük 1930-ban történt meg, amikor az ezred felvette Dobó István nevét, így alakult ki a magyar királyi Dobó István 14. honvéd gyalogezred név. Hivatalos ezrednapjuk október 13-a lett utalva a Dobó vezette sikeres várvédelem utolsó napjára. Egerben több helyen állomásoztak, az ezredtörzs és az közvetlen egységek a várban berendezett laktanyában és a vár alatti Szarvas téri laktanyában, a 14/I. és 14/II. zászlóaljak a nagy megyei laktanyában és a trinitárius kolostorból kialakított ún. Rossztemplom-kaszárnyában voltak elszállásolva.

Az egri 14-esek később részt vettek a felvidéki és észak-erdélyi bevonulásban, majd 1941 nyarán megkezdték a felkészülést a szovjet hadjáratra. 1942 áprilisában az egri ezred szervezése befejeződött.

1942. június 20-án búcsúztatta Eger lakossága a keleti frontra elvonuló háziezredét. „A lányok virágokat szórtak az elvonuló katonákra – írta a helyi lap – mások kézzel integettek, sokan pedig csillogó szemekből törölgették a búcsúzás könnyeit.”¹³ Annak ellenére, hogy igyekeztek megakadályozni a hirtelen kivonulás nyilvánosságra hozatalát, a vonatok indulásánál mindig sokezres tömeg búcsúztatta szeretteit. Július 27-re az utolsó egri egységek is megérkeztek a Don folyóhoz. Az ott vívott harcokban súlyos veszteségek érték az ezredet; a hadtörténelem legszomorúbb pillanatai közé tartozik, hogy mínusz 40 fokos fagyban, megfelelő felszerelés nélkül kellett harcolni a magyar katonáknak, és mivel lehetetlen feladatot bíztak rájuk, ezrek veszték oda. 1942. augusztus 10-én megtörtént az ezred tűzkeresztsége az első véres ütközettel. A harcokban sikereket is elértek, 14-esek legsúlyosabb csatanapjai azonban 1943. január 13–15-re tehetőek. A túlerőben lévő ellenséget segítő sűrű köd, a mínusz 23 fok, az ezredben eluralkodó elkeseredett hangulat csak rontotta a helyzetüket. A három nap közül január 14-én érte a legnagyobb veszteség az ezredet; 425 fő tűnt el csak ezen a napon. Az ő halál- esetükről nem történt bejelentés, így eltűntként vették őket nyilvántartásba.

¹² Babucs Z. – Maruzs R.: Ahol a hősök születnek i. m. 11.

¹³ Babucs Z. – Maruzs R.: Ahol a hősök születnek i. m. 47.

A magyar hadsereg hivatalos veszteségi jelentését csak 1943. május 21-én adták ki, így az egriek sem értesülhettek a katonák sorsáról korábban. A harctevékenységek kapcsán utólag leírt jelentések szerint a sikertelenségek visszavezethetők katonai, erkölcsi okokra, felszerelési hiányra, éhségre, idegileg és erkölcsileg is szokatlan megpróbáltatásokra és a kiszolgáltatottság érzésére.

Jogosan érezték úgy, hogy becsapták, a biztos halálba küldték őket. Az összes jel arra utalt, hogy a honvédség őket könnyen feláldozható emberanyagként tekint. A kivezényelt tisztok is hasonlóan vélekedtek. A tisztikar jelentős hányada tartalékos katona volt polgári foglalkozással és családdal, nagyobb szerepet csak a magasabb beosztásúak kaptak. Harci kedvüket és jövőképüket jól jellemzi, hogy a harci események iránti érdeklődés helyett inkább „politizáltak”, és a mihamarabbi leszerelésükön serénykedtek. Hősiességük itt mutatkozik meg igazán, és ezért is érdemelnek még nagyobb tiszteletet ezek a katonák, hiszen tudták a háború sikertelen végkimenetelét.

A kivonuló egri ezred parancsnoka Mike József ezredes volt, de ő 1942. október 3-án aknatalálat következtében hősi halált halt Sztorozsevojánál.¹⁴ Az ezredparancsnokságot nemes nickelsbergi Nickl Károly alezredes vette át a háború végéig, aki 1945. május 9-én szovjet hadifogságba esett az ausztriai Veitachnál. Hadifogságban eltöltött 11 év után 1955-ben tért haza. A 14/I. zászlóalj parancsnoka végig Miskey Zoltán alezredes volt; a 14/II. zászlóalj vezetője Nickl Károly alezredes volt a kivonulástól Mike ezredes haláláig, az ő utódja Berkő Endre főhadnagy volt. A 14/III. (gyöngyösi) zászlóalj parancsnoka Róna Miklós alezredes volt 1942. október 30-ig, amikor Kass László százados vette át feladatát 1945 májusáig.

A 14. gyalogezred 4300 katonájából 140 fő tette ki az általam vizsgált 1942-ben frontra vonuló tisztikart. Ebből hivatásos katona 40 fő, tartalékos katona 100 fő volt. A tisztikar átlagéletkora 29 év volt. Ekkor a legfiatalabb, Szoó Géza tartalékos tiszt mindössze 20 éves és a legidősebb, Mike József ezredes 49 éves volt a hadszíntérre vonuláskor. A 4300 főből 2367 fő tért haza, 1933 fő sérült vagy halt meg, ami a kivonuló állomány 45%-át tette ki. A tisztikarból biztosan visszajött 64 fő, az ő hazatérésük dátumát napra pontosan tudni. A fronton életét vesztette 30 fő, további 46 főről egyelőre nincsen adat, mert a halálukról jelentés nem készült, eltűntnek lettek nyilvánítva. A 140 tisztből szovjet vagy nyugati hadifogságba kerültek száma 61 fő, és aki biztosan nem volt hadifogságban, 51 fő. További 28 tisztről viszont nem találtam adatot. Akikről nincs információm, azok a hadifogságból szabadulva külföldön maradhattak, vagy ismeretlen helyen szereltek le, és egyelőre nem tudunk többet további sorsukról, hazatérésükről. Akik szovjet fogságba estek, azok közül viszonylag kevesen

¹⁴ Mike József ezredes Willibald Langermann német harckocsizó tábornokkal és Nagy Géza ezredessel, a magyar 20. hadosztály parancsnokával együtt esett el. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/I-F0B4A/langermann-und-erlenkamp-willibald-freiherr-von-F0B4F/> és <http://szlukacs.freeweb.hu/don75/421003.htm>, letöltés 2020. dec. 30.

érték meg a hazatérést, ugyanis a légerekben a szörnyű viszonyok, a betegségek, illetve az alultápláltság megtizedelték a foglyok számát.¹⁵

Különösen fontos az egyik legfontosabb parancsnok, akinek leszármazottjaival kapcsolatba léptem. Nickelsbergi Nickl Károly alezredes jelenleg Hollandiában élő fiával, ifjabb Nickl Károllyal volt szerencsém személyesen találkozni, vele interjút készíteni és a tőle kapott személyes anyagokat, dokumentumokat beépíteni kutatásomba. Személye és adatai hozzájárultak Egerben a Dobó István téren található Szent Hedvig Kollégium falán található emléktábla 2013. október 13-i felavatásához, mely a Don-kanyart megjárt Heves megyei hősöknek állít emléket.

Az egri angolkisasszonyok intézete 1942–1943-ban

Az orsolyiták mellett a katolikus nőnevelés fejlődéstörténetében igen jelentős szerepet játszott az angolkisasszonyok (régebben Institutum Beatae Mariae Virginis – Boldogságos Szűz Mária Intézete, 2002-től Congregatio Jesu – Jézus Kongregációja) néven ismertté vált tanítórend. Alapítója az angol nemesi családból származó Mary Ward (1585–1645) volt, aki a flandriai Saint-Omerben 1611-ben hozta létre első közösségét. (Az anglikán egyházi törvények nem tették lehetővé katolikus leánynevelő intézet létesítését a szigetországban az angliai katolikus üldözések idején.) Az első – lányokat nevelő – intézetet hamarosan továbbiak követték, pl. Bécsben 1627-ben. Az első apácák angol lányok voltak, innen kapták a nevüket. Az angolkisasszonyok különböző társadalmi osztályokból származó leányok ingyenes nevelését és oktatását végezték a reformáció támadásai után megújuló katolicizmus szellemében. Mary Ward célja a jezsuiták nevelési elveinek követése és a nőnevelés gyakorlatába való átültetése volt.¹⁶

Az akkor alapított iskoláknak és bentlakásos intézeteknek (internátusoknak) anyagi gondokkal, a megfelelő épület hiányával is meg kellett küzdeniük, emellett nem ismerték eléggé az adott ország nyelvét, szokásait, és mindeközben dúlt a harmincéves háború. A rend célul tűzte ki a vallásoktatást és a lányok hitéletének formálását. Négy évfolyamos iskoláikban a latin nyelvet, éneket, orgonajátékot, képzőművészetet és gyakorlati ismereteket – például háztartást, kézimunkát – is tanítottak a lányoknak.¹⁷

Ezt a nemesek, a papok és a jezsuiták sem nézték jó szemmel, a nővéreket megrágalmazták, feljelentették, ezért VIII. Orbán pápa az angolkisasszonyok rendjét 1630-ban betiltotta, és ezt az intézetek feloszlata követte. „*Ward Máriát, mint eretneket, szakadárt és a szentszék ellen lázítót egyházi fogságba*

¹⁵ Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattár: *Az egri magyar királyi Dobó István 14. honvéd gyalogezred tisztikarának személyi okmánygyűjtői alapján.*

¹⁶ Pukánszky Béla: A nőnevelés története i. m. 61.

¹⁷ Pukánszky i. m. 62.

vetették.”¹⁸ A nevelő- és oktatótevékenységre viszont nem vonatkozott a pápai tilalom, a közösségek tagjai világi tanítónókként továbbra is együtt maradhattak, és folytathatták tevékenységüket. Szerzetesi szabályzatukat a pápa csak 1703-ban hagyta jóvá.¹⁹

Magyarországon 1627-ben hoztak létre Pozsonyban leánynevelő intézetet Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsek segítségével, és az iskola 6 évig működött. A közösségnek később a budai várban adott helyet Mária Terézia, ahol 1856-tól az első magyar tanítónőképző, valamint a XX. század elején a polgári iskolai tanárképző, majd 1917-ben a Ward Kollégium működött. A házalapítások sorrendje így folytatódott: Budapest-Zugliget (1770), Eger (1852), Veszprém (1860), Eperjes (1882), Kecskemét (1917), Zugliget (1926), Nyíregyháza (1929), Klotildliget (1937), az erdélyi Élesd (1941).²⁰

Az 1852. év a nőnevelés szempontjából fontos eseményről emlékezetes. A szabadságharc okozta feszült időszak csillapodásával Bartakovics Béla egri érsek angolkisasszonyokat hívott Egerbe, ahol elmaradott volt a lánynevelés a 19. században. Az alapító gróf Majláth M. Júlia fejedelemasszony (apátnő) Bydeskuty M. Amália főnöknő vezetésével Sankt Pöltenből 9 rendtagot küldött Egerbe, ahol az első évben 30 bennlakó és 134 bejáró tanulójuk volt. Az évek során egymás után emelkedtek az új épületszárnyak, és sorra alakultak új iskolatípusok. Az elemi és a tanítónőképző felállítása után Toldy Ferenc irodalomtörténész lánya, Toldy M. Izabella főnöknő, 1891/1892-ben megszervezte a polgári leányiskolát négy osztállyal, ezzel még inkább szükségessé vált az épület további bővítése.²¹

1900-ban külső vagy bejáró növendékek számára is megnyílt a 6 osztályú felsőbb leányiskola M. Farkas Szidónia főnöknő vezetésével. 1920-ban négy évfolyamú női felső kereskedelmi iskolává alakult át a kereskedelmi iskola, ami M. Lengyel Júlia főnöknő irányítása alatt működött. A leánygimnáziumot M. Beleznyai Etelka főnöknő tervezte meg, melyet később M. Rössler Margit főnöknő valósított meg 1916-ban. Ez az időközben – kevesebb klasszikus tudást nyújtó – leánylíceummá alakult leányiskola az 1929–1930-as tanévtől újra leánygimnáziumként funkcionált, a tanítónőképző pedig 1938 szeptemberétől az I–III. osztályig mint leánylíceum, a IV–V. osztályban mint tanítónőképző működött egészen az 1948-as államosításig.²²

A havonként megjelenő Egri Katolikus Tudósító folyóiratban Breznay Imre *Múlt és jelen, Az angolkisasszonyok egri házának történetéről* szóló cikke szerint 1852-től 1935-ig 16 373 diáklány végzett itt, gyakorolt a közéletre hatást az apá-

¹⁸ Nigg, W.: Az erős asszony i. m. 90.

¹⁹ Pukánszky i. m. 63.

²⁰ Pukánszky i. m. 61–65.

²¹ Breznay Imre: Múlt és jelen. Az angolkisasszonyok egri házának története II. In: Egri Katolikus Tudósító XX. (1935) 4. sz. Eger 1935. 52.

²² Az Angolkisasszonyok Egri Sancta Mária Intézete Róm. Kat. Leánygimnáziumának évkönyve az 1942–43. iskolai évről. 12–14.

cáktól tanultak alapján, és vált az évek alatt feleséggé és családayává, vagyis művelt magyar asszonnyá.²³

M. Körtvélyesi Mária, az angolkisasszonyok intézetében tanult egykori növendék, majd később ott dolgozó tanítóképző-intézeti pedagógia- és filozófiatanár – emellett a népművelési kör vezetője és szülők-nevelők könyvtárának kezelője – 1942-ben megjelent „Tiszteletreméltó Ward Mária B.M.V. Intézetének tanítási és nevelési rendszere” című munkája szerint országos viszonylatban 4136-an tanultak az angolkisasszonyoknál, és ebből 1040 növendék járt az egri intézetbe, és 90 rendtagot tudhatott magáénak az intézmény. Ezek az 1941–1942-es tanév egri adatai voltak.²⁴

Eger szívében egy hatalmas iskolakomplexum működött a Káptalan (ma Kossuth) utca 8. és a Szmrecsányi (ma Klapka) utca 7. szám alatt. 1942-ben az alma mater iskolái közé tartozott az internátus, egy 4 évfolyamos gyakorló elemi iskola, egy 4 osztályos polgári iskola, egy leánylíceum I–III. évfolyammal, egy leánygimnázium 8 osztállyal, egy két évfolyamos kereskedelmi tanfolyam vagy iskola, egy elemi iskolai tanítónőképző és egy 6 évfolyamos két tagozatos gyakorló elemi iskola, valamint a rendház (apácázárda). Ezek az intézmények biztonságot és kiszámítható életpályát kínáltak a tanulni vágyó lányok számára. Az intézeten belül a különböző iskolatípusokat az igazgató nővér vezette. 1942-ben a leánygimnázium M. Lehotzky Ilona, az intézet M. Brand M. Margit halála után M. Kondé Mária házfőnöknő irányítása alatt állt.²⁵

Dolgozatomban eltekintek az iskola történelmében zajló iskolatípusokat érintő változások részletezésétől, a következőkben az 1942-ben lévő helyzetet mutatom be. Kutatásomban két iskolatípusra – a leánygimnáziumra és a tanítóképzőre – helyeztem a hangsúlyt, hiszen ezek játszottak fontos szerepet a II. világháború idején a 14. gyalogezred életében.

A leánygimnázium

Az iskola alapja az angolkisasszonyok régi „felsőbb leányiskolája” volt, amely 1902-ben alakult M. Farkas Szidónia vezetésé idején, és 1916. június végéig, az átszervezésig állt fenn. 1916-ben a régi felsőbb leányiskolát leánygimnáziummá alakították, és szeptember 1-jén már meg is nyílt az I–V. osztállyal. Hivatalosan a neve „felső leányiskola és leánygimnázium” volt.

A fenntartó célszerűnek látta a kereskedelmi iskolai, akkor még „felső leánykereskedelmi” tagozat beállítását is, amely 1920-ban „négyévfolyamú női felső kereskedelmi iskolává” alakult át. A leánygimnázium 1927. évi törvény értelmé-

²³ *Breznay Imre*: Múlt és jelen. Az angolkisasszonyok egri házának története I. In: Egri Katolikus Tudósító XX. (1935) 3. sz. Eger 1935. 34–39.

²⁴ *M. Körtvélyesi M.*: Tiszteletreméltó Ward Mária i. m. 18.

²⁵ A fejezetet vö.: Az Angolkisasszonyok Egri Sancta Mária Intézete Róm. Kat. Leánygimnáziumának évkönyve az 1942–43. iskolai évről. 12–14.

ben – gyakorlatiasabb tudást nyújtó – leánylíceummá alakult, ez azonban csak rövid ideig működött. A líceum négy- vagy nyolcosztályos középiskolatispús volt, amely érettségit adott, de alacsonyabb fokozatú volt a gimnáziumnál.

A növendékek szülei kérésére M. Lengyel Júlia, az akkori főnöknő kérvényezte a leánygimnáziummá való visszaalakítást, így az iskola az 1929–1930. tanévtől újra leánygimnáziumként működött, melynek fő feladata az volt, hogy az elemi iskolában kialakított vallásos, erkölcsös életet megerősítsék, és 8 középiskolai év után jó lelkű, művelt, érettségizett nők lépjenek ki az iskola falai közül.

A tanítónőképző

1874-ben Samassa József egri érsek alapította meg a tanítónőképzőt, amelynek ekkoriban Bydeskuty M. Amália volt az igazgatója. Az akkori viszonyok között csak úgy lehetett a tanítónőképzőt fönntartani, ha az érseki fiúképző tanárai itt is tanítottak, ám ez a helyzet csak 1887 augusztusáig, az önálló vezetés és különválás elrendeléséig állt fent. Az évfolyamok számát 1920-ban ötre emelték. 1938 után az I–III. osztály mint líceum, a IV–V. osztály mint tanítónőképző működött egészen az 1948-as államosításig. Feladatkörükbe tartozott a „jellemképzés”, azaz a lányokban a missziós hivatás, küldetéstudat öntudattá fejlesztése és a latin és egyéb nyelvek mellett a gyermek lelkéhez vezető út megtalálása, vagyis elsajátítani a gyermekek hitéletre való oktatásának módját.²⁶

1942-ben az adott kor követelményeinek megfelelően fogalmazták meg a növendékek fejlődéséhez szükséges célkitűzéseket, amelyek a vallásos légkör, a nevelők iránti engedelmség erénye, a családi ház vonzóvá tétele, testi-lelki fejlődés elősegítése voltak. A munkateljesítmény fokozására az osztályokat versenyeztették egymással, és nagy hangsúlyt kaptak a hazaszeretetet kialakító tantárgyak. Míg a testi egészségről a tornaórák és a környékbeli kirándulások, addig a lelki egészségről és a keresztény hit kialakításáról a vallásos erkölcsi nevelés gondoskodtak az intézet falain belül. A női lélek tökéletesítését Szűz Mária tiszteletével igyekezett elérni egy ifjúsági egyesület, a Mária Kongregáció, a kisebb növendékek a Szívárdába tömörültek Jézus Szívének tiszteletére. Ennek a vallásos erkölcsi nevelésnek az volt a fő célja, hogy a lányok a mindennapi életben eligazodhassanak, és talpraesett, öntudatos vallásos nőként lépjenek ki az iskolából a való életbe.²⁷

A család és egyház közti kapcsolat képezte a nevelés alapját. Úgy vélték, a családon belül is a nő a felelős az újításért, gyógyításért, a gyermeki lélek fejlődéséért, tehát erős, küzdő, bátor, családjáért áldozatokat hozó női magatartást kell kialakítani a lányokban. A nevelők és a növendékek közti bizalmas kapcsolat az alapítónő, Ward Mária, az „erős asszony” által is hirdetett szereteten és

²⁶ Angolkisasszonyok Egri Sancta Maria Intézete Érseki Róm. Kat. Leánylíceumának 5., Tanítónőképzőjének 68. évkönyve 5. 1942–1943. tanévről 11.

²⁷ M. Körtvélyesi M.: Tiszteletreméltó Ward Mária i. m. 20.

kölcsönös tiszteleten alapult, és az iskolából való távozás után is fennmaradt ez a jó viszony. Később időnkénti gyűlésekkel és az évenként megjelenő értesítőkkal tájékoztatták az alma mater falai közt zajló eseményekről az egykori növendékeket. Ilyenek voltak a Hóvirágok és a Nefelejcsék című füzetek.

Az intézet tanárai azonban féltő szeretettel és előrelátással nagy gondot fordítottak a lányok őrzésére még a szünidőben is, olyan helyekre engedték a lányokat, ahol biztonságos felügyelet volt. Előfordult, hogy egy-egy táncos mulatságra is elkísérték a növendékeket, ezért sokszor a nevelők szóbeszéd tárgyai lettek. A szigorú szerzetesi nevelés a lányok egyéni érzelmeinek megélésére nem adott lehetőséget, az apácák és világi nevelők a vallásos élet nyújtotta biztonságot akarták a diáklányok számára továbbadni.

A mai fiatalság számára az angolkisasszonyok által kialakított és megőrzött szigorú nevelés, illetve az 1940-es évek eleji diákélet teljesen érthetetlen. Az egri angolkisasszonyok leánygimnáziumának falai közt tanult 1946–1947-ben Magyarország híres színésznője, Törőcsik Mari, az általam vizsgált 1942–1943-as esztendőben pedig két leendő pszichológusnő: Lux Elvira (1929–2016) és Mohás Livia (1928–).

A régi családi történetek fontos szerepet játszanak a családok életében – írja napjainkban egy ifjú pszichológusnő –, akár több generáción keresztül is képesek hatni a kapcsolatokra, befolyásolják a leghétköznapibb élethelyzeteket is.²⁸ Ez igaz az iskolai élményekre is. Mohás Livia *Az oroszlanos kert* című éregénye és a *Zuhog, zuhog a hó* című családragénye egyfajta visszaemlékezés, ami ezekben az időben átélt tapasztalatokról, fájdalomokról, a negyvenes évek Magyarországról, Heves megye székhelyéről és az angolkisasszonyok egri leánynevelő intézetéről szól, ami annyi mindenre megtanította. Katolikus családból származott, sok rokona élt nyugaton, édesapja pedig vitéz (kitüntetett háborús hős) volt, ezért később sokszor érezte a kommunista rendszer sugallta megkülönböztetést. Az egykori kamaszlány lelkivilágát viszont sokáig befolyásolta az egri zárda értékrendje, hangulata, ahol szorosán összezárva élt apáca, tanár és diák.

Már az iskola 1911. évi értesítőjéből idézett mondatból – *„Föl kell tehát vértetni a nőt!”* – kiderül a felfogás, miszerint a gyöngé nők küzdelemre felvérteztenül s fegyvertelenül lépnek a boldogulás útjára.²⁹ Már ebben az értesítőben megemlékeznek Szűz Mária személyéről, Árpádházi Szent Margitról és nagy történelmi hősnőkről, a magyar történelem kiváló asszonyairól is, mint például Zrínyi Ilona, Szilágyi Erzsébet, Lorántffy Zsuzsánna. *„Mária Terézia királynéknak ügyességét, szorgalmát számos templomunkban található remek hímzésű ornátusok dicsérik”* – írták a varrás, hímzés fontosságát hangsúlyozva.³⁰ Úgy vélték, a könnyes szemű gyöngé nők hősként tanúsított magatartása a háború alatt és

²⁸ Orvos-Tóth Noémi: *Örökölt sors. Családi sebek és a gyógyulás útjai*. Bp. 2018. 244.

²⁹ Az Angolkisasszonyok Egri Érseki Róm. Kath. B.M.V. intézetének értesítője az 1911–1912-ik iskolaévről. 4.

³⁰ Uo. 5.

után is rendbe hozza, gyógyítja és megmenti, ami megmenthető. Ha a lány, az asszony zokszó nélkül, mosolyával véghez viszi a munka másik felét, aktív hőssé magasztosult – mondta 1918-ban Pécsi Jenő³¹

„Elnémult a csatatér, de nem a háború. Letörött a zászló, de nem a mi hitünk. Pihen a kard, de nem a mi kezeink. Munka, munka; ez lesz a mi eszünkbe, szívünkbe s karjainkra vésvé. Általa találjuk meg kiteljesedésünket, nyitunk rá igazi önmagunkra. Életet követelünk! Az élet pedig munka, égés, áldozat. Sokszor szürke, lassú véráldozat, de főséges áldozat akkor, ha belekapcsoljuk a közösség, a magyarság gondolatvilágába. Ez a munka szögez az iskolapadokhoz, azt mondja: Neked itt a helyed, itt kell kikalapálnod a nemeset, a szépet, az erkölcsöset, itt kell teleszívnod a lelkedet tudással, világossággal. Itt mi is nagy hősök lehetünk a kötelességteljesítés mezején”³² – olvasható az egri angolkisasszonyok régi diákjai szövetségének *Hóvirágok* című 1930. évi IX. értesítőjében.

Mind az 1912-es, mind az 1930-as értesítőben jól látszik, hogy az évek előre haladtával – az első világháború előtt és után is – az intézetben nevelő pedagógusok a modern kor követelményeinek megfelelően, Ward Mária tanításainak szellemében végezték a lélek fejlődését és testi, értelmi, érzelmi nevelést szolgáló munkájukat. Az angolkisasszonyoknál tanító és egyben nevelő apácáknak előírt feladatuk volt, hogy produktív alkotómunkára neveljék és szoktassák rá a diáklányokat. Pedagógiájuk szerint arra kellett nevelni őket, hogy természetüké váljon a munka, és ne tudjanak foglalkozás nélkül eltölteni órákat naponta, ezért napról napra rájuk kell bízni valamilyen feladatot a háztartásban. Kiemelték azt is, hogy azok a lányok, akiknek házas, szorgalmas édesanyja van, sokkal több útravalót kaphatnak otthonról. Az angolkisasszonyok szerint az anya nevelő munkája a legintenzívebb, ami személyiségformáló hatással bírt lányaikra. Ezért a józanul gazdálkodó, tevékeny, „hős” anya lett a követendő példa számukra; az ilyen anya által nevelt lányok hamar megtalálják a helyes utat, amin haladniuk kell. *„A tisztességes házimunkának lealacsonyítása és a magas rangú állással össze nem egyeztetése megteremtette XX. század az új női típusát, az egész nap semmittevő, dologtalan, unatkozó, henyélő nőt. Az ilyen nő nem töltheti be azt a nemes hivatást, amelyet az Isten anyja jelölt ki eszményképül a gyermeknevelésben”³³* – olvasható már az 1912-ben kiadott értesítőben.

Az angolkisasszonyok nőideálja szerint a csöndes, megelégedett családi körben a jó, a nemes szívű, a szorgos, az erkölcsös, a vallásos anya tisztas alakja a teremtés remeke. Az intézet ősidők óta a szociális érzés, önzetlen szeretet és a munkakedv felkeltését és fejlesztését tartotta szem előtt. A nővérek szerint a női lélek tökéletesítése, a mély, öntudatos vallásosság kialakítása a mindennapi

³¹ Az Angolkisasszonyok egri Leányiskolája által az elesett hősök emlékére tartott 1917. halottak napi gyászünnepélyen elmondott háborús beszéd, dr. Pécsi Jenő jogakadémiai tanár előadásában. Egri Egyházmegyei Közlöny (1918) 4. sz. 11.

³² *Hóvirágok*, Az angolkisasszonyok egri érettségizettjei szövetségének 1930. évi IX. értesítője, 1.

³³ Az Angolkisasszonyok Egri Érseki Róm. Kath. B.M.V. intézetének értesítője az 1911–1912-ik iskolaévről. 5.

életben helytálló, vidámságot és derűt sugárzó dolgos nőt teremt, aki képes szembenézni és megbirkózni a gyermekneveléssel, férje, közeli hozzátartozói elvesztésével.

1941-től ezért az intézetben *Pro Patria* (Hazáért) felirattal elhelyezett tábla emlékeztette a növendékeket a harctéren hősi halált halt hozzátartozójukra és a büszkeség érzésére, amit emiatt érezniük kellett. Erre a táblára jegyezték fel az háborúban elhunyt rokonuk halálhírét, akikért szentmiséket mondtak. Úgy gondolták, az erkölcsi nevelés a hazaszeretet ápolásában lesz teljessé, így a nemzeti érzés erősítését szolgáló tantárgyakra különösen nagy hangsúlyt fektettek, de ez mutatkozott meg pl. a Magyar Hiszekegy folyamatos elmondásában.

A szociális érzékenység fejlesztését szolgáló önkéntes tevékenységnek személyiségfejlesztő hatása volt, de fontos volt a szolidaritás, az integritás eszméje és a társadalmi összefogás a hátorszáiban.

Ez az összetett oktatás-képzés-nevelés azonban 1944-ben összeomlott, majd a háború után csak három évre sikerült helyreállítani. *„1948-ban kereken 430 nővérnek kellett elköszönnie közel 6000 tanítványától, kisdiaáktól, középiskolástól, tanító- és tanárképzőstől. A kommunizmus évtizedeiben a rendtagok világi munkahelyeken dolgoztak és sokszor kemény fizikai munkát végeztek, rendi kapcsolataikat titokban ápták, és a rendalapítás körülményeihez hasonlóan illegális módon sokszor rendőri megfigyelés és zaklatások ellenére, apostoli szolgálatokat folytattak. 1989-től az akkor már nyugdíjas korú nővérek nagy lendülettel szervezték újjá közösségi életüket és apostoli tevékenységüket.”*³⁴

1990-ben M. Juhász Mária (1914–2001) magyar, latin, francia szakos okleveles középiskolai tanár és szerzetesnővér több évtizednyi külföldön tartózkodása után hazatért, és újjászervezte az angolkisasszonyok egykori egri intézetét, egykori iskoláját és munkahelyét.³⁵ 1949-ben, az iskola államosítása után rendi áthelyezéssel Franciaországba, onnan Angliába került, majd Argentínába utazott, ahol 1950-ben le is telepedett. Buenos Aires közelében, Plátanos városban tanított; a *Maria Ward* Magyar Angolkisasszonyok Intézetében. Spanyolországi és franciaországi tanítói tevékenysége után 1990-ben hazatért, 1993-ig Egerben az angolkisasszonyok nyolcosztályos leánygimnáziumának igazgatójaként vezette az iskolát.

A Kossuth utcai épület falán az Egri Városszépítő Egyesület által kiállított emléktábla őrzi emlékét a „keresztény leánynevelés és megújulás apostolának”.

³⁴ <https://katolikus.hu/szerzetesrendek/45>, letöltés 2020. dec. 30.

³⁵ Juhász Mária 1914-ben Eperjesen született, 1934-ben Egerben érettségizett, 1942–1948 között Egerben, 1950-től Argentínában tanított. <http://lexikon.katolikus.hu/J/Juh%C3%A1sz.html>, letöltés 2020. dec. 10.

A növendékek és a háború – az 1942-es év eseményei az egri angolkisasszonyok történelmében

Kutatásom során elsősorban a Heves megyei székhely lapjának a leánynevelő intézetet említő tudósításait gyűjtöttem össze, és az 1942-es év eseményeiről megjelent cikkeket kronológiai sorrendben vizsgáltam meg. Ezt az évet részletesen hónapról hónapra áttanulmányoztam, mivel a második világháború közepén ez egy eseménydús év volt az angolkisasszonyoknál.

Az apácák növendékeinek közösségi szerepe állandóan megmutatkozott évtizedeken keresztül a városi ünnepeken, és korábban már az I. világháború éveiben is. Egyfajta társadalmi elvárás nehezedett a tisztleányokra, hiszen az iskolákban is rangjukhoz méltóan kellett tanulniuk, viselkedniük a szüleik származása, hivatása miatt. Az intézet jótékonyági tevékenységét vizsgálva nem volt könnyű dolgom, ugyanis civil oldalról, valamint iskolatörténeti és egyháztörténeti szempontból kevesen kutatták még a katolikus lánynevelést. A kutatás újszerűsége abban rejlett, hogy mélyebb következtetéseket lehet levonni az iskolai értesítők/évkönyvek és az Eger című napi szinten megjelent napilap alapján az intézetben történt eseményeket illetően. Dolgozatomban azt fejtem ki, hogy a források tanulmányozása során úgy láttam, hogy a nevelésben és oktatásban is az a tudatos, szervezett felkészítés figyelhető meg, amely a háborúval hozható kapcsolatba. A diáklányok által végzett sokoldalú tevékenységek – az elsősegély-tanfolyamok, az előre ütemezett őszi és karácsonyi gyűjtések – azt mutatják, hogy több tanulsága van a háború okozta kényszerhelyzetnek.

Az egri intézetben tanulók egyébként is jelentős hatást gyakoroltak a közéletre. Gyakorta megfordultak különböző nyilvános előadásokon, hangversenyeken, ünnepélyeken, tanfolyamokon, megemlékezéseken.

Az angolkisasszonyok tanítványai számára is a januárban megrendezésre került Katolikus Akció sorozatával indult az esztendő. A ferencesek „fehér termében” tartott Actio Catholica-előadás a katolikus egyházzal foglalkozó időszak kérdések megtárgyalásával foglalkozott. A különböző előadásoknak az volt a feladata, hogy a helyi közösségek életére hatást gyakoroljanak. A vallásos élet fontosságának hirdetése megfigyelhető szerintem az előadások témáját illetően, különösen azokon, melyekre az angolkisasszonyok is hivatalosak voltak.

Január 18-án dr. Monostory Elekné írónőt hallgatták, aki „*Isten a családban*” címmel tartotta meg előadását, és a család boldogságát a vallásos hittel hozta kapcsolatba. Amerikai vak embereken végzett kísérletet kifejtve a következőket mondta: „Amit a vakoknak a napfény, azt jelenti a családnak a vallás. Ahol Isten és a hit ott van a családban, ott nincs szükség a boldogságra.”³⁶ Ebből az alkalomból az angolkisasszonyok karácsonyi énekkara Faludi Ferenc *Istengyermek* című művét adta elő.

³⁶ Eger, 1942. január 19. 3.

Január 20-án a házasság kérdéséről tartott előadáson Mjazovszky Albert állami gimnáziumi tanár olvasta fel a Kocsis Károly állami gimnáziumi igazgató által írt értekezést a házasság kérdéséről. Szerinte a művészi irányzatok és a túlzottan liberális életszemlélet eredményeképpen a házasság intézménye körül súlyos bajok alakultak ki. Cáfolatában a házasságot komoly életfeladatnak és legbensőbb magánügynek nevezte, és nem mondta elavultnak, mert e kötelességből születik új élet. Ezen a rendezvényen szintén részt vett és Philip Hayes *Karácsony ünnepén* című négy szólamú kánonját énekelte az intézet énekkara. Az akciósorozat utolsó előadásán dr. Kiss István teológiai tanár tisztázta a szociális kereszténység fogalmát. Szerinte a szociális kereszténység a szociális lelkületből és az ebből fakadó munkából tevődik össze, melyet a jó érzés és szándék vezet. *„Minden ember Istennek egyforma gyermeke s így valamennyien egymás testvérei vagyunk”*³⁷ – mondta. Végezetül Bárdos Lajos *Szent Cecília éneke* csendült fel a diákok előadásában.

1942. márciusban húsvét közeledtével a nagyheti szertartások mellett lelki gyakorlatot tartottak „úrinoők” részére az angolkisasszonyok intézetében. A vallásos rendezvény arra utalt, hogy a régi diáklányokból lehetnek ún. úrinők, akik a helyi keresztény és nemzeti gondolkodású középosztályba tartozhattak. 1942. március 23–27. között Molnár Béla jezsuita szerzetes, a budapesti rendház tagja tartotta a hitbuzgalmi előadásokat.

Eger városában a tavasz beköszöntével, áprilisban a két vöröskeresztes tanfolyammal folytatódott az év, melynek során a női lakosok ápolónői tudnivalókat sajátíthattak el, és betegápolásról tanulhattak. A tanfolyamot egy Aliz testvér nevű apáca, a Vöröskereszt Egyesület országos központjának kiküldöttjének vezetésével az egri Angolkisasszonyok Leánynevelő Intézetében tartották dr. Pál Endre városi tanácsnok szervezésében, dr. Hedry Lőrincnének, Heves vármegye vöröskeresztes önkéntes főápolónőjének irányításával. A tanfolyam végeztével ünnepélyes keretek között nagy sikerrel vizsgázott április 23-án a tanfolyam 40 hallgatója, valamint az angolkisasszonyok egri intézetének tanárnői és növendékei 191 fővel. Ez a gyakorlati képzés már egyértelműen a háború következményeinek – sebesültek, rokkantak tömegeinek – kezelésére készítette fel a lányokat.

Ehhez fontos lelki alapot képezett Csávossy Elemér kassai jezsuita rendházfőnök májusban megrendezett előadása az angolkisasszonyoknál. A díszteremben előadást tartott Bogner Mária vizitációs nővérrel, azaz a beteglátogatás fontosságáról. A Szűz Mária Erzsébetnél tett látogatásáról elnevezett rendtagjai lakóházukban látogatták meg és gondozták a betegeket, szegényeket. Ez az előadás is a szociális érzékenységet erősíthette a lányokban.

Ezután körmenetet rendeztek június 14-én, Jézus Szíve vasárnapján, ahol Kriston Endre segédpüspök, nagy prépost vezette a ceremóniát. Egyik gyülekezési helyéül szolgált az angolkisasszonyok intézete is, ahonnan fél 4-kor indultak el énekelve, imádkozva, zászlók alatt a főszékesegyházba. Ez az ünnep is az

³⁷ Eger, 1942. január 30. 2.

angolkisasszonyoknak a Jézus Szíve-tiszteletet elterjesztő jezsuitákhoz fűződő lelki rokonságát jelentette.

Az 1942. július 4-én megjelent tudósítás szerint a KALÁSZ (Katolikus Leánykörök Szövetsége) vezetőképző tanfolyama mutatkozott be az angolkisasszonyok kertjében. Ez a szervezet katolikus földműves leányok országos szövetségeként, a faluban élő magyar anyák, tkp. fiatal parasztasszonyok továbbképzését tűzte ki feladatul a keresztény hit és erkölcs szellemében. Ezt a vezetőképzőt nem a zárda diákjainak szervezték, hanem egyházmegyei alkalmazottak számára, pl. pedagógiai tanulmányokat folytató tanítónőknek, akiknek a tánc, éneklés, költészet elemeit elsajátítva kellett elvinni falujukba a megszerzett tudást, kultúrát. A kilenc nap alatt a zárda adott szállást az itt tartózkodóknak.

1942. július 18-án meghalt Brand M. Margit (1875–1942), aki 1929–1932 között volt egri főnöknő. A polgári iskolai, leánygimnáziumi és tanítónőképző intézeti tanárnő temetése 19-én volt. Ezután még aktívabb társadalmi élet kezdődött az intézetben, és ebben a háborúnak is része volt, de ekkor már Kondé Mária volt az egri ház főnöke.

Az általam már említett Breznay Imre egyik írásában az ország több városában elhelyezett emléktáblák nemzetnevelési célját említette, melyekkel különleges embereknek és eseményeknek állítottak emléket. Arra emlékeztetett, hogy Egerben az angolkisasszonyok épületének kapuja fölött a Szűz Mária-szobor alatt elhelyezett, Foglár György címerével ellátott emléktábla hirdeti, hogy az épületet az egri címzetes püspök és kanonok emeltette az általa alapított jogakadémia számára.

1942 szeptemberében új igazgatónők vették át az iskola vezetését. Az angolkisasszonyok tanítónőképző intézetének, leánylíceumának és polgári leányiskolájának igazgatója, dr. Vécsy László érseki tanácsos, jogakadémiai tanár, kedvezőtlen egészségi állapota miatt felmentését kérte az érsektől. Szmracsányi Lajos a tanítónőképző intézet és leánylíceum igazgatói teendőinek ellátásával dr. M. Benes Anna angolkisasszonyt, a polgári leányiskola igazgatásával pedig M. Tekeres Margit angolkisasszonyt bízta meg.

Breznay Imre 1942. szeptember 12-én az egri bor és a költők kapcsolatáról írt, többek közt Toldy Ferenc irodalomtörténészről is megemlékezett, akit sok szál fűzött a városhoz. A 19. század második felében Bartakovics Béla egri érsek támogatta Toldy kutatásait, két leánya ellátási díját pedig anyagiakkal segítette. Később egyik leánya, Izabella (1834–1899) 1854-ben az egri rendházba került, és apácaként évtizedeken át volt igazgatója és főnöknője a leánynevelő intézetnek egészen haláláig.

1942. október elején megkezdődtek a honvédek részére szánt borfelajánlások. A Magyar Szőlősgazdák és a Hegyközségek Országos Szövetkezetében felmerülő ötlethez Egerben is többen csatlakoztak, ilyen volt az angolkisasszonyok 50 literes boradománya a honvédség részére.

Október végén ünnepelték meg Krisztus Király ünnepét az angolkisasszonyoknál. A Katolikus lexikon szerint ekkor a békéért szoktak imádkozni. A taní-

tónőképző és a leánylíceum Mária-kongregációja október 25-én az intézet dísztermében rendezte díszgyűlését, amelyre zenei és irodalmi műsorral készültek. Elsőként a *Christus Vincit, Christus regnat, Christus imperat* című énekkari mű hangzott el. Ezután Sík Sándor piarista szerzetes, költő *Hiszek* című versét Szélyes Margit IV. osztályos tanítóképzős tanuló szavalta el. Ezt követte Bárdos Lajos zeneszerző *Üdvözlégy nagy Király* című kórusműve. Az ünnepi beszédet dr. Vízny Miklós prépost, kanonok mondta. Edvard Grieg *Poetische Tonbilder* című művét Petrovics Hilda V. osztályos tanítóképzős diák játszotta zongorán. Harsányi Lajos győri kanonok, költő *Ki az Úr?* című versét szavalókórus adta elő. Beethoven *Isten dicsősége* című dalát szintén a kórus énekelte. Végül a lányok élőképet mutattak be, ami egy mozdulatlan és néma szereplőkből művészien összeállított, képszerű és rendszerint valamit jelképesen ábrázoló csoport volt. Az év során történt eseményekből és programokból látszik, hogy a lelki nevelés mellett a kultúrára is hangsúlyt fektettek. Valószínű, hogy az embereket ért háborús szomorú hírek kompenzálására szaporodtak meg az irodalmi és zenei műsorok, melyek szépséget és reményt hozhattak mindennapjaikba.³⁸

Az 1942-es őszi és tavaszi hónapokban filmmatinékat rendeztek a lányok számára. Az évkönyv „programlistájában” Csepreghy Ferenc Sárga csikó népszínműve, a *Hulló bilincsek* című film, a *Pinocchio* című mesefilm, *A harmincadik* című magyar játékfilm és Csíky Gergely *Nagymama* című népszínműve szerepeltek. A művészeti alkotások tartalmát tekintve megfigyelhető az ifjúsághoz közel álló téma, tudatosan választhatták ezeket a filmeket a nevelők. A *Nagymama* egy leánynevelőintézetbe franciatanárnak jelentkezett fiatalemberről és szerelméről szól, az 1942-ben megjelent magyar játékfilm, *A harmincadik* pedig Páger Antal főszereplésével egy iskola létesítéséért küzdő tanár történetét bemutató alkotás.

1942-re az alapítás után 90 év múlva nagy fejlődés mutatkozott meg az intézet életében. Ezt foglalja össze krónikájában Breznay Imre október 30-án. November 1-jén ünnepelték ugyanis az angolkisasszonyok a 90 éves egri évfordulójukat, amikor megkezdték tanító munkájukat az intézet falai között. Breznay írásában az „Egri Posta” 1862. évi októberi számára hivatkozik, miszerint 1852-ben 164 növendékkel (30 belső és 134 bejáró) és 5 apáca nevelővel indult meg az intézet.

1942-re ezek a számok 1116 tanulóra (105 bennlakó és 1011 bejáró tanuló) és 51 tanárnőre növekedtek, és az intézetben megvolt minden leánynevelő iskolatípus: elemi, polgári és kereskedelmi iskola, tanítóképző gyakorlóiskolával és gimnázium.

Az évfordulóra már korábban felújították a rendházat és kápolnát is, november 1-jén Kriston Endre segédpüspök meg áldotta szentmise keretében az újonnan festett kápolnát. Az ünnepi szentmisén *Wendl Missa Juvenilis*-énekét énekelte az angolkisasszonyok kórusa, amit M. Lehotzky Ilona vezényelt. Ezen a jeles eseményen jelen volt a központi egyházművészeti igazgató, dr. Molnár

³⁸ Eger, 1942. október 24. 5.

Ernő, M. Krigovszky Magdolna tartományfőnöknő, M. Bellamartina Anna budapesti, M. Veltly Anna veszprémi főnöknő a rendházakat képviselő kíséretükkel és Eger város intézményeinek, társadalmi egyesületeknek vezetői.

Az angolkisasszonyok kápolnájának kifestésekor egyébként a város barokk szellemét próbálták ötvözni a magyaros szellemmel. Ebben Megyer-Meyer Antal főiskolai tanár, Jantschi Béla tanár, Bozsák Jenő és Takács Ferenc segítettek.

A mennyezetképek közül az első az Angyali Üdvözlés, a középső kép az Angyalos Betlehem nevet kapta a művésztől, a harmadik kép az Okos és balga szüzek csoportját ábrázolja. Az oltár mögött a 2,4 méteres Szeplőtelen Szűz Mária imádkozó szobra állt az öt körülvevő angyalokkal, melyet hársfából faragott Bányai Ödön. Az Oltáriszentséget áhítatos imádságba merült angyalcsoportok „őrizték”. Zenei ünnepség keretében Fogelné Kaufmann Emmy vezetésével Haydn Largettója szólalt meg, majd véget ért az ünnepély a Te Deummal és a pápai himnusszal. Ezt a felújítást csak az intézetet támogató nagyvonalú jóakarók segítségével tudta megvalósítani M. Kondé Mária házfőnöknő.

1942. november 8-án és 9-én két díszelőadást rendeztek, amit nagy érdeklődés előzött meg. Az intézet 90 éves ünnepségére egy előadássorozattal készültek a gimnáziumi növendékek, egyik közülük a *Lilia, a Grál királynője* című előadás volt. M. Cserny Irén szegedi főnöknő dolgozta át leányszínpadra 5 felvonásban izgalmas táncjelenetekkel és hatásos tömegjelenetekkel a *Grál* mondatát és a *Parcivalt*. A történet a csábításnak kiszolgáltatott lélek útját mutatja be Istenhez a csábítás küzdelmeit legyőzve, mondván az erős akarat mindig győzedelmeskedik. Parcival története a fiú lovaggá válásáról szól, és a Grál egy aranyserleg formájában jelenik meg a történetben. Párhuzamba hozva a leányszínpadra átirtnál változattal, Liliána „lovaggá” válása a színdarabban valószínűleg a hétköznapokban erős nő hőssé válását jelenti.³⁹

1942 nyarán dr. Serédi Jusztinián bíboros és hercegprímás Eger városában több intézménybe ellátogatott, többek között az angolkisasszonyok intézetébe és a papnevelő intézetbe is. Magánlátogatásai során a püspököket, a főispánt, az állomásparancsnokságot és a polgármestert is felkereste, végezetül pedig az angolkisasszonyok intézetébe vezetett az útja, ahol a tartományfőnöknő s az egri és kecskeméti zárdák főnöknői fogadták az idősebb apácák (materek) társaságában a vitéz Subik Károly pápai prelátus, egyházmegyei tanfelügyelő, Mátray Gyula, Esti Miklós és dr. Száva János pápai kamarás kíséretében érkező hercegprímást. Kása Mária VI. osztályos bennlakó tanuló elmondott gondolatai után az apácák és a növendékek sorfalat állva köszöntötték az esztergomi hercegprímást.

Az angolkisasszonyok intézetének Árpád-házi Szent Erzsébet volt a védőszentje. Erzsébet napján, november 22-én a rend egri iskolái ünnepséget rendeztek tiszteletére. A műsort gimnázium és tanítónőképző kara kezdte *Halmos Szent Erzsébet énekével*, majd Sík Sándor *Síró testvérnek* versét szavalta el Berényi Ilona gimnáziumi VI. osztályos tanuló. Az ünnepségen beszédet mondott Sík

³⁹ Eger, 1942. november 11. 3.

Sándor egyetemi tanár is. A rendezvényen elhangzott még *Kéhler Magyar nyitánya*, zongorán játszott Matirkó Gizella, illetve a polgári iskola első osztályos növendékei készültek látványos jelenetekkel Szent Erzsébet életéből, végül Harmat Artúr *Fohász Szent Erzsébethez* című énekkari műve zárta az eseményt.⁴⁰

Arra, hogy a lányok öntudattal vallják magukénak a szegényeket folyamatosan segítő szent asszonyt, Erzsébetet, Sík Sándor beszéde világított rá, aki olyan nő eszményképet mutatott, aki segítőkészségéről, karitatív szolgálatáról, embertársaink iránt érzett szeretetéről és önfeláldozásáról volt híres. Az angolkisasszonyok diákjai is őt tekintették példaképüknek a háborús szolgálatuk során.

A tél beköszöntével 1942. december 23-án az egri Bajtársi Szolgálat a Kaszinóban karácsonyi ünnepséget szervezett, ahol hadiözvegyeket, hadiárvákat és szegényeket ajándékoztak meg az angolkisasszonyok, a diáklányokból álló kórus énekelt M. Lehotzky Ilona (egykori növendék, német-francia szakos tanár és kórusvezető) vezetésével, de egyébként is minden fontos eseményen szerepelt az intézet kórusa. Először *Bárdos L. Arany szárnyú angyal* című dala csendült fel az angolkisasszonyok intézetének énekkara előadásában. Dr. Száva János pápai kamarás, érseki titkár ünnepi beszéde után a kórus Wurm Ilona *Régi karácsonyi dalocskáját* énekelte el. A műsor további részében Kovács Erzsébet tanítónő egy V. osztályos növendékkal együtt szavalta el Somogyváry Gyula *Magyar karácsony* 1942-ben című versét, végül pedig Harmat Artúr *A szép szűz* című kórusművét énekeltek.

1942-es év	Események
január	Az évente megrendezésre kerülő Katolikus akciósorozattal indult az esztendő. Témák: család vallásossága házasság kérdése szociális kereszténység
március	Nagyheti szertartások és lelkigyakorlat úrinők részére az Intézetben.
április	Vöröskeresztes tanfolyamok.
május	P. Csávossy Elemér kassai jezsuita rendház főnökének betegápolás fontosságát hangsúlyozó előadása.
június	Jézus Szíve körmenet.
július	Kalász-lányszervezet vezetőképző tanfolyama az Angolkisasszonyok kertjében. M. Brand M. Margit tisztelendő főnöknő halála.
augusztus	Breznay Imre helytörténész nemzetneveléssel kapcsolatos írásai.
szeptember	Új igazgatónők: M. Benes Anna (tanítóképző és leányliceum) és M. Tekerer Margit (polgári leányiskola) Breznay Imre "krónikája" az egri borról.
október	Borfelajánlások a honvédek részére: Angolkisasszonyok 50 literes adománya. Leányliceum és tanítónőképző gyűjtése a honvédek számára Krisztus Király ünnepe - imádkozás a békéért. Díszgyűlésen zenés irodalmi műsor. Breznay Imre krónikája az angolkisasszonyokról és kápolnájukról.
november	90 éves az Angolkisasszonyok Intézete. Kápolna felújítása. Kriston Endre segédpüspök meglátja a kápolnát. 90 éves ünnepség és díszelőadás Lilia, a Grál királynője. Látogatások a városban: Dr. Serédi Jusztinián bíboros és hercegprímás az Intézetben. Ajándék a frontra induló honvédek számára - meleg ruhaneműk. Szent Erzsébet a védőszentjük tiszteletére - ünnepség.
december	Sebesült honvédek megvendégelése a kórházban - karácsonyi műsor. Tizska László zászlós hálalevele a gyűjtés és az ápolónői szolgálat miatt. Hadiözvegyek, hadiárvák és szegények megajándékozása - karácsonyi ünnepség. Miskey Zoltán alezredes háláját kifejező levele a növendékeknek címezve.

1. táblázat

1942-es év eseményei az Eger című napilap alapján

⁴⁰ Eger, 1942. november 21. 4.

Az újságcikkek tanulmányozása során érdekes egybeesés figyelhető meg; mintha 1942 folyamán az egri társadalmat hónapról hónapra tudatosan felkészítették volna a háború okozta tragédiákra. A januári vallásos lelki támogatást nyújtó előadás-sorozatok után a betegápolás elsajátítására fektettek hangsúlyt. A történelem során a nemzet érdekében kiemelkedő munkát folytató „nagy” személyekről emlékeztek meg, egyeseknek emléktáblát állítottak. Ősszel a zenei és irodalmi műveltséggel igyekeztek ellensúlyozni a szomorú és félelmet keltő hangulatot. Az angolkisasszonyok intézetének védőszentjéről, Szent Erzsébetről szóló megemlékezések szintén az áldozatos munkát és önfeláldozó magatartást helyezték előtérbe; ezt mutatja az is, hogy a hitből erőt merítő erős angolkisasszonyok karitatív akcióba kezdtek a fronton harcoló honvédekért.

„Mindenekfelett szeretni kell magyar fajtánkat...”⁴¹ – A növendékek a honvédekért

A háborús zajok és bánattal teli mindennapok túlélésére az angolkisasszonyok által képviselt derűt sugárzó magatartás és öröm segíthetett a félelem és veszteségek feldolgozásában.

1942. november 14-én az angolkisasszonyoknál óraadó Malatidesz Mihály okleveles középiskolai hittantanár által írt cikkben arról olvashatunk, hogy a leánygimnázium növendékei ajándékokkal készültek a frontra induló honvédek számára. Az 1942. év örömteli díszelőadásai, az intézeti életet érintő változások, a háború okozta megpróbáltatások egyfajta motivációként hatottak az intézet növendékeire; a harcok győzelmében reménykedő lányoknak a katonákba vetett hit és az ilyen karitatív szolgálat adott erőt és alkalmazkodni akarást a háború okozta megváltozott életkörülményekhez. A kemény fagyok, a hosszú komor éjszakák és a karácsonyt a harctéren töltő honvédek gondolata serkentette a nevelőket és lányokat meleg téli ruhaneműk készítésére. *„A nő régi bevált fegyverei a tű és a fonál 'vette fel a harcot' a puskákkal”,*⁴² végül 154 pár érmelegítő, 76 fülvédő, rengeteg hósapka, sál, muff (kézmelegítő szőrmehenger) és egy bunda készült el, és ezeket a lelki békét sugalló Mária-érmek kíséretében küldték a frontra. A szociális érzés kifejtésére a háború adott alkalmat; a diáklányok minden iskolai órán csak kötni és horgolni akartak aggódó gondoskodással és figyelmességgel a katonák számára. Malatidesz Mihály szavait idézve: *„a féltés és hazavárás van belekötve ezekben a kicsiny meleg holmikba”.*

⁴¹ „Mindenekfelett szeretni kell magyar fajtánkat...”, Miskey Zoltán alezredes levele a tanítónőképző IV. osztályának. Eger, 1942. december 30. 1–2.

⁴² Eger, 1942. november 14.

1942. november 14.	
Meleg ruhaneműk és Mária-érmek	
Fülvédő	76 db
Érmelegítő	154 pár
Mária-érem	300 db
Hósapkák, sálak, muffok (kézmelegítő szőrmehengerek), bundák	

2. táblázat

Leánygimnázium növendékeinek gyűjtése Malatidesz Mihály hittanárnak az Eger című napilap 181. számában 1942. november 14-én megjelent cikke alapján

Fontos megemlíteni, hogy az intézet már volt hasonló helyzetben az első világháború alatt; voltak olyan egri asszonyok, akik 1914-1918 között jártak az iskolába, és most lányaik vagy rokonaik csinálták ugyanazt, amit egykor ők. Az angolkisasszonyok tanulói az 1914–15-ös télen is érmelegítőket és meleg ruhákat készítettek és küldtek a frontra, amikor az Erdős-Kárpátokban Sáros és Zemplén vármegyékben védték a honvédek az oroszokkal szemben Magyarországot. Az angolkisasszonyoknál végzett anyák ugyanis – a személynevek egyezése szerint – gyakran írták be lánygyermeküket ugyanabba az intézménybe tanulni, ahol egykor ők is elsajátították az erkölcsös, vallásos nevelést.

Sajnos az adatok ismeretének hiánya miatt nehéz felderíteni az anyák és lányaik nemzedékének, vagyis a tisztak gyermekeinek részletes életpályáját, hiszen az intézet 1948-ban történt államosítása után az apácákat internálták, a középosztályhoz (az ún. burzsoáziához) tartozó egykori tanítványaik nagy része pedig önként vagy kényszerből elköltözött a városból. Számos Heves megyei katona nem is Egerbe tért haza, az angolkisasszonyok növendékei és tanárai pedig – sokan nevet változtatva – az ország vidékére költöztek, külföldre menekültek. A társadalmi mobilitás 1945 után felgyorsult és zavaros lett, ami egyelőre lehetetlenné teszi a leszármazottak felkutatását.

1942. december közepén karácsonyhoz közeledve az egri leányiskolák úgy döntöttek, hogy gyűjtést szerveznek, és megajándékozzák és megvendégelik a sebesült honvédek az egri hadikórházakban. A laktanya melletti csapatkórházban már 63 sebesültet ápoltak, közben egyre több fején bekötözött, mankóval bicegő katonát lehetett látni az utcákon. Az egri angolkisasszonyok leánygimnáziuma és az egri állami polgári leányiskola ezért ünnepséget szervezett a katonák számára. A karácsony alkalmából szervezett gyűjtésen összegyűjtött szeretetsomagokat és saját kezűleg készített süteményeket maguk vitték el a helyőrségi kórházba. Délelőtt 10 órakor vette kezdetét a polgári leányiskola meghatározó melegséget sugárzó műsora Iftene Gabriella tanárnő vezetésével. A verses-énekes jelenetek után a karácsonyfát díszítő gyertyák meggyújtása és a honvédek megajándékozása következett.

A kisiskolások műsora után M. Lehotzky Ilona német-francia tanár, 1939-ben kinevezett igazgatónő és énekkarvezető kíséretében megjelent a leány-

gimnázium „Jézuska-különítménye” (!). Az apácák diákjai csomagokat osztottak, a jelmezes csillogó szárnyú angyalok énekeltek, szavaltak, és egy karácsonyfát vittek meghitt perceket okozva a sebesült katonáknak. A csomagok osztása közben egy Molnár Szilvia nevű tanuló harmonikajátéka teremtett vidám hangulatot. A csomagok almát, diót, süteményt, dohányt és fél liter bort tartalmaztak, és összesen 72 sebesültnek sikerült örömet okozniuk. A diáklányok áldozatos munkáját és kedvességét Hoffmann József tartalékos hadnagy köszönte meg műsoruk végén.⁴³

1942. december 24-én – éppen karácsony előestéjére időzítve – jelent meg Tiszka László tartalékos zászlós levele az *Eger* napilapban, amit az egri angolkisasszonyok leánylíceumában és tanítónőképzőjében tanuló leányokhoz címzett, és még október 18-án írt meg valahol orosz területen a 233/49-es tábori postaszámon.

Érdeemes a levelet szó szerint idézni, mert nemcsak az apácák, illetve az egyházi iskolák nevelési hatásáról vall, hanem a II. világháború alatt társadalmi munkát vállalt fiatal nők gondolkodásáról, öntudatosodásáról is.

„Főtisztelendő Kedves Nővérek!

Messze idegenből küldöm fáradságos munkájukért szerény elismerésemet s egyben hálás köszönetemet.

Augusztus hó elején megsebesültem és tábori kórházba kerültem itt kinn a keleti fronton. A kórházban sok oly önkéntes ápolónővel találkoztam, kik az Önök nevelőintézetében szereztek meg a tanítónői oklevelet s most, mint önkéntes ápolónővérek fáradságot nem ismerve dolgoznak a szebb magyar jövő érdekében. Sugárzó szeretetük, kedvességük és jóságos gondosságuk páratlan. Mikor kérdeztem, hogy hol tanultak, büszkén és egyhangúan felelték: 'Egri zárdisták voltunk!' Megígértem nekik, hogy írni fogok oda, ahol nevelkedtek. Kérem a Főtisztelendő Kedves Nővéreket, hogy a leánylíceum mind a négy osztályában tegyenek említést erről a nemes dologról és olvassák fel Önökhöz intézett soraimat, hogy a leányoknak példaképpül szolgáljon ez az eset. Szívességüket előre is hálásan köszöni és további nevelő munkájukra Isten segítségét kéri

1942. október 18-án Tiszka zászlós.⁴⁴

Tiszka László valószínűleg az ún. hídfőcsaták valamelyikében sérült meg, amelyeket 1942. augusztus 7-étől vívtak a magyar egységek három szovjet kézen lévő Don melletti község elfoglalására. A tábori kórház helyéről és alkal-

⁴³ Eger, 1942. december 23. 1.

⁴⁴ Tiszka László zászlós levele. Eger, 1942. december 24. 2.

mazottairól semmit nem tudni, de nyilvánvaló, hogy az ápolónők büszkék voltak áldozatvállalásukra, amit az apácaiktól tanultak. A levélhez annyi pontosítás szükséges, hogy a leánylíceumnak akkor csak 3 osztálya volt.

A tanítónőképző tanulói 1942 őszén 2300 db imalapot, 4000 db cigarettát, 458 árumintát és csomagot, 182 db karácsonyi lapot, 370 db „jó irányú” (keresztény és nemzeti szemléletű) könyvet, 265 db katona-imakönyvet küldtek a „névtelen hősöknek”, és 10 szentmisét ajánlottak fel a fronton harcoló katonáért. A gyűjtésért és ápolásért hálás katona levelében azt a készséges önzetlen ápolónői szolgálatot és karitatív gyűjtést köszönte meg, amelyet a lányok tanúsítottak.

Leánylíceum és tanítónőképző őszi gyűjtése a honvédek számára	
Imalap	2300 db
Cigaretta	4000 db
Áruminta és csomag	458 db
Karácsonyi levél a "névtelen hősöknek"	182 db
"Jó irányú" könyv	370 db
Katona-imakönyv	265 db
Szentmisék bemutatása	

3. táblázat

A leánylíceum és tanítónőképző őszi gyűjtése
Az Eger című napilapban 1942. december 24-én megjelent tudósítás alapján

Tiszka László neve a Magyar Távirati Iroda 1942. október 8-i 27. kiadványában szerepel, amely szerint Horthy Miklós kormányzó dicsérő elismerésben részesítette emlékezetül a szovjetek elleni harcokban végrehajtott kimagasló és vitéz magatartásáért; egy ember életének a vízbefúlástól történő megmentése alkalmával tanúsított bátor és önfeláldozó magatartásáért.⁴⁵

Tiszka levele mellett kutatásom új irányvonala Miskey Zoltán alezredes 1942. december 30-án megjelent levelén⁴⁶ alapult. A 14/I. zászlóalj parancsnoka 1942. december 5-én a tanítónőképző IV. osztályának írt levelében köszönetet mondott áldozatos munkájukért, amiért szeretetcsomagokat, üdvözlőlapokat, meleg ruhákat, leveleket, sajtótermékeket küldtek a katonáknak a frontra.

1942 decemberében a tanítónőképző intézet IV. osztályában tanulók névsora ez volt: Báry Lujza, Kozák Magda, Korcsmáros Margit, Szélyes Margit, Betes Edit, Mlinkó Anna, Taray Zsuzsi, Donkó Irma, Zsiga Magda, Csirmaz Anna, Komáromy Klára, Szabó Margit, Szalay Magda, Musinszky Ilona.

A levél 1942. december 30-án jelent meg az Eger oldalain „*Mindenekfelett szeretni kell magyar fajtánkat*” címmel. Addig a napig az egri diáklányok szere-

⁴⁵ Magyar Távirati Iroda Napi Hírek, 1942. október 8. 1.

⁴⁶ Eger, 1942. december 30. 1–2.

tetcsomagból 800 db-ot, levélből 5000 db-ot (még azoknak is írtak, akiknek nem volt közvetlen hozzátartozójuk), sajtótermékből 1200 db-ot küldtek.

Gyűjtés 1942. december 5-ig	
Szeretetcsomag	800 db
Sajtótermék	1200 db
Levél	5000 db

4. táblázat

A tanítónőképző negyedik osztályának gyűjtése
Miskey Zoltán alezredes az Eger című napilap 206. számában 1942. december 30-án
megjelent levele alapján

Az értesítőből azonban kiderült, hogy a gyűjtést egészen karácsonyig folytatták, így a napilapban szereplő összegyűjtött és elkészített termékek mennyisége nőtt. Karácsonyig összesen 7000 lapot és levelet, 1600 sajtóterméket, 2300 imalapot, 400 katona-imakönyvet, 1260 darab árumintát és szeretetcsomagot juttattak el a Don mellé. Miskey levelében említi a befagyott Dont, mely egy helyen nem képes befagyni, és különleges természeti jelenségként ez a kis „*vízszigetecske*” megvédi a katonákat a szovjet erőktől. Ez jelképezi számára a védelmet, a szeretetet, ami a lányok csomagjainak metaforája. A Don menti hideget, a csikorgó éjszakákat átvészelt katonák nevében megköszönte a szép gesztust, levele végén pedig boldog ünnepeket kívánt.

Miskey alezredesnek a diáklányokhoz szóló hálás levele az elismerés mellett további áldozatos munkára, hitre buzdítja a hátszágban élő polgári lakosságot, ezért közölte szó szerint az újság.

Gyűjtés 1942. december 24-ig	
Katona imakönyv	400 db
Áruminta és szeretetcsomag	1260 db
Sajtótermék	1600 db
Imalap	2300 db
Levél	7000 db

5. táblázat

A tanítónőképző negyedik osztályának gyűjtése az 1942–1943-as iskolai évkönyv alapján

„Kedves jó Leánykák!

A szeretet-ünnep közeledtével a hála és köszönet szavával fordulok Mindannyiunk nevében Mindannyiukhoz, hogy illendően nyugtázzam az irántunk tanúsított figyelmüket, életünk, küzdelmünk szemmel tartását és az itt töltött és még töltendő napjaink felvidítésát célzó minden törekvésüket.

Szebb missziót nem vállalhattak volna, mint erkölcsileg ily módon támogatni az itt levőket, kik térben és időben alig áthidalható távolban az édes Hazától, az ebből felmerülő nehézségek folytán itt-ott érezni kénytelenek az elszakadottság érzését. Bizony kicsi Lányok, a Maguk, valamint ezer és ezer társuk megértése, az ebből kiinduló szervező és cselekvő munka az, ami megteremti a lelkiezőnket is megsokszorozó közelséget a Pátriával, amelyért élünk, harcolunk és halunk.

A Haza sorsának biztosítása parancsolja azt, hogy ebben az esztendőben a Karácsonyt szereteteinktől távol töltsük. S mi ennek a parancsnak – jól ismerve az okok súlyosságát – magyar szívvel és teljes odaadással engedelmeskedünk, ami nem esik nehezünkre, bármily áldozatot is követeljen tőlünk a reánk háruló feladat. A magyar áldozatok e karácsonyának ünnepén talán az eddiginél is jobban érezzük lelki fegyverünknek: az otthoniak iránti szeretetünk és ragaszkodásunk erejét és jelentőségét, amit csak fokozhat az a tudat, hogy odahaza valóban megbecsülik a legegyszerűbb honvéd teljesítményét is. Sőt azét csak igazán.

A Maguk munkája, kicsi lányok egyben példaadás is talán szerete az országban azok részére, akik eddig – személy szerint még nem lévén közvetlenül érintve a háború által – nem tudták teljesítményeikbe belevinni azt a többet, ami erőfeszítést jelent, életmódjukba azt a kevesebbet, ami lemondást foglal magában, egy szóval nem tudták felvenni azt az életformát, amely áldozatokat követel mindenkitől, és egyedül méltó egy nemzet élet-halál harcához. Pedig nem nehéz beleilleszkedni az ily súlyos időkben vállalandó szerepkörbe annak, aki felismerni és életébe átültetni képes a karácsony jelentőségét, amely közénk hozta a szeretetet a maga varázslatos erejével. Szeretni kell tudni az egyeseket, de mindenekfelett szeretni kell magyar fajtánkat, nemcsak szóban, hanem önzetlen, áldozatos munkában, segítő cselekedetekben is. Ennek a valóban teremő szeretetnek a sugarai perzselni fognak még idekint is, fel fogják melegíteni a jeges, Don-menti éjszakákban őrt álló magyar testvér szívét és le fogják olvasztani arcáról a csikorgó hideg termelte fagyott könnycseppeket is. Ez a feléje sugárzó tevőleges szeretet erő fog adni karjainak, hogy kilapát-

olja magát nap-nap mellett a hóihar befújta harcárokból, hogy ismét és ismét kilövést találjon az ellenség felé.

Egyébként itt állunk a Don hóval borított krétaszikláin, alattunk a túloldal rejtelmes, zuzmarás bozótjaiban az ellenség rejtőzik. Közöttünk a folyó már régen befagyott. A jég jó átjárót biztosít nekünk éjjeli vállalkozásokhoz⁴⁷, csak egy helyen nem tud befagyni (különös természeti jelenség), éppen ott, ahol a muszkának lenne legalkalmasabb átjönni, hogy reánk törjön. A hosszú jégszallagban ez a »vízszigetecske«, mely védelmet nyújt nekünk és erősít bennünket jelképezi előttünk a IV. osztály szeretetmunkáját, melynek melegét oly jólesően érezzük és amely hitünk szerint az arra rászoruló otthonmaradottjaink támogatásában és megsegítésében is minél szélesebb körben követésre fog találni. Ez lesz a télrel és az ellenséggel egyaránt keményen harcoló magyar honvéd legszebb karácsonyi ajándéka, ami egyben egyedüli biztosítéka annak, hogy ebből a fagyos Karácsonyból bontakozhassék ki már most a magyar Húsvét, amelyben biztosan feltámad a már eddig is annyi vérrel megszentelt igazságos magyar béke.

Köszönjük hát még egyszer az ima erejébe vetett hittel értünk elmondott minden imádságukat, köszönjük az ismeretlenek által az ismeretleneknek küldött kedves lapokat, szeretetcsomagokat és már most köszönjük minden gondolatukat, amelyet a karácsonyfa alól nekünk szánnak. Es mi hűséggel tovább állunk a vártán. Boldog Karácsonyt, mindenki vágyát, álmát teljesítő Újlesztendőt kívánva küldi szeretetteljes, hazafias köszöntését

1942. december 5 én

Miskey Zoltán alezredes, az egri bakák I. zászlóaljának parancsnoka.⁴⁸

A levél írója Miskey (Arnhold) Zoltán 1898. március 11-én született Sopronban, és már az I. világháborúban is harcolt, a II. világháborúban pedig a 14/I. zászlóalj parancsnokaként szolgált.

Fontos megemlíteni, hogy a 140 főből álló tisztikar átlagéletkora 29 év volt, tehát az 1942-ben a Don-kanyarban harcoló katonák közül nem soknak volt még gyereke, akinek volt is, az 1930-as évek végén született. Többségük valószínűleg 1945 után és 1950-es években lett apa.

Nickelsbergi Nickl Károly és Miskey Zoltán azonban az 1890-es évek végén született tisztek közé tartozott, így volt lehetséges, hogy lányaik az angolkisaszonyoknál tanulhattak.

⁴⁷ Éjjeli katonai akció, rajtaütés

⁴⁸ Mindenekfelett szeretni kell magyar fajtánkat. Eger, 1942. december 30. 1–2.

Nickl feleségének, ifj. Nickl Károly (1931–) édesanyjának neve (porácsi) Schirilla Mária (1900–1991) volt, egy ötgyerekes jogászcsalád legidősebb gyermekeként született Cegléden 1900. november 24-én. Tanítónő volt, és Budapesten tanított, de nem tudjuk, ő hol kapta oklevelét. Édesapja, az ifjabb Nickl anyai nagyapja porácsi Schirilla Achill (1872–1965) törvényszéki tanácselnök volt, nickelsbergi Nickl Károly (1898–1971) honvédszázadossal pedig 1926. október 26-án tartották esküvőjüket Budapesten a budapesti egyetemi templomban.⁴⁹

A Schirilla család tanulmányozása során újabb szál vezetett az angolkisasszonyok intézetéhez; az intézményben tanító Schirilla Ilona (1912–1990), német-francia szakos helyettes tanár és az önképzőkör modern nyelvi szakosztályának vezetője a leánygimnáziumban tanított, ahol Schirilla Mária édestestvéreként az unokahúgát, Nickl Máriát (1929–2003) is tanította. Ilona neve bizonyos forrásokban Helenaként görögösen van írva, mivel a Schirilla család görög bevándorlótól (Scyrilla) származik.

Nickl Károly és Schirilla Mária 1929. január 6-án született Mária nevű lánya, ha az elemi iskolát 1935–1939 között nem is az angolkisasszonyoknál járta ki, 1939-ben kezdte a gimnáziumot, az 1942–1943-as tanévben 14 évesen az IV. osztályban tanult (1944-es őszi menekülésükig) két osztálytársával együtt – Lux Elvirával és Mohás Líviával, akik később ismert pszichológusnők lettek. Osztályfőnökük a mennyiség- és minőség-tanító Erdős M. Sarolta nővér volt.⁵⁰

Miskey Zoltán alezredes és Szmrecsányi Márta lányai is az angolkisasszonyok intézetének falai közt nevelkedtek. Miskey Zsuzsanna III. osztályos gimnáziumi növendékként vett részt a katonáért folytatott karitatív tevékenységben Macassy M. Magdolna okleveles középiskolai rajztanár osztályfőnöke vezetésével; másik lányuk, Miskey Kornélia (későbbi nevén dr. Ernszt Gyuláné) az angolkisasszonyok nyíregyházi római katolikus leánylíceumában II. osztályos tanuló volt 12 évesen az 1933–1934-es tanévben.

Miskey levelének még 55 évvel később is volt emléke, mivel egy Loló becenevű és egy egri öregotthonban élő egykori 14-es honvéd százados (Kelemen Alajos) Farkas András újságíróhoz írt levelében felidézte a fenti esetet.

„Ehhez a Jézuska-csomaghoz⁵¹ megvan az egész történet elindítója, egy '42-ben megjelent újságcikk »Egy csipetnyi szentelt egri föld« címmel, és ezzel egyidőben jöttek a 10 dkg-os csomagocskák, benne cigaretta, cukor, stb. És a címzés minden tasakon az volt, hogy »Egy honvédnek, aki ma nem kapott postát!« Ezt is mi osztottuk szét a posta cenzúrázásával együtt, a feladó pedig az Angol Kisasszonyok Tanítónőképzője, a »Szív osztály« volt ... Miskey Zoltán alezreddessel közösen megköszöntük a cik-

⁴⁹ Egri Népújság, 1926. október 24. 4.

⁵⁰ Az Angolkisasszonyok Egri Sancta Mária Intézete Érseki Róm. Kat. Leánygimnáziumának évkönyve 1943–1944. iskolai évről 28.

⁵¹ A levélíró hadtörténeti tanulmányokat kért az újságírótól, hogy karácsonyi ajándékként egyik volt tisztársának elküldhesse.

ket és a csomagocskákat a Szív osztálynak címezve, és mivel '42. dec. 6-tól rám került a 2 hetes szabadság, magam vittem el Egerbe a zárda főnöknőjének szóban is megköszönve a levél tartalmát, melynek lényege az volt, hogy a mi állásaink előtt volt a Donon egy 1 m²-es melegvízű hőforrás, ami még -45°C-nál sem fagyott be soha! Ezt a hőforrást hasonlítottuk a Szív osztály ténykedéséhez."⁵² Az említett újságcikknek nincs nyoma, de a lányok munkája feledhetetlen maradt.

A doni katasztrófa utáni hónapok

Négy hónapnyi buzgó karitatív munka és különleges aktivitás után az 1943-as év beköszöntével egyfajta sötétség ereszkedett le a városra. A Don folyó partján január 13–15. között vívott legsúlyosabb és legnagyobb veszteséget okozó ütközetek után szomorú hírrrel kellett megküzdenie Eger lakosságának. 1943. január 28-án elhunyt dr. Szmrecsányi Lajos érsek. Az elhunyt érsek testét négy nap *múlva* helyezték örök nyugalomra a főszékesegyház kriptájában. A szertartást Serédi Jusztinián dr. bíboros hercegprímás vezette, és *Egerbe érkezett* – több országos közjogi méltóság mellett – Horthy Miklós kormányzó és Kállay Miklós miniszterelnök is. Az angolkisasszonyok összes tanára és tanulója imádkozva énekelve vettek részt gyászmiséjén, temetésén a főszékesegyházban. Talán jelképes is volt az érsek temetése.

A következő hónapok folyamán tartott minden hazafias ünnepségen, megemlékezésen és az intézet által szervezett díszelőadáson, kívánságkoncerten részt vettek az intézet diáklányai. Egy hónappal a szovjet offenzíva kezdete után ugyanis Egerben is megjelentek a sebesültek százai, február 14-én a tanulók az elesett és megsebesült honvédek hozzátartozóinak segélyezésére rendezett hangversenyen szerepeltek. A tudósítók szerint két nagy eszmény volt szemük előtt: Isten és a haza. A vallásos nevelést a tanítási órákon kívül is a Szívőárda gyűlésein tovább mélyítették, de az itt elhangzott komoly gondolatok után a jókedvükről is gondoskodtak nevelőik az „Úrnak tetsző” vidám énekekkel. A csalódást és a félelmet ezekkel kellett elűzni.

A sorsdöntő időkben tudatosan nevelték az itt tanuló lányokat, hiszen nagy feladatok vártak rájuk az iskolából való kilépés után. A hazafias érzés mélyítésére szolgált az év folyamán előforduló minden ünnepség, amelyen tanítványaik lelkes buzgósággal szerepeltek. A hazatérő katonák farsangi időszakát különleges előadásokkal és kívánsághangversennyel színesítették, a tanórákon katonanótáktól voltak hangosak az iskola folyosói és termei, melyeket a kórházba látogatásuk alkalmával adtak elő a kórházi ágyon szenvedőknek.

1943 januárjában megérkeztek az első sebesültek. Megható viselkedést tanúsítva hetenként 1-1 osztály meglátogatta őket, és a szentképek, érmek és olvasnivalók mellé vittek cigarettát, gyufát, süteményt, bort és almát is. A far-

⁵² Dokumentum (F.A.). Új Hevesi Napló VIII. (1997) 1. sz. 45–46.

sangi időben színvonalas előadásokkal és Pro Patria-kívánsághangversennyel is készültek számukra február 26–28. között az intézet dísztermében. A február végi rendezvényen még jobban lehetett érezni a leányiskola és a honvédség együttműködését. A 14. gyalogezred zenekara eljátszotta egy operett nyitányát, a lányok pedig több hazafias verssel (pl. Sajó Sándor: *Magyarnak lenni*), dallal fejezték ki együttérzésüket, támogatásukat a katonáknak, sőt az *Üzen az otthon* című részben Vass Lenke V. osztályos diák híreket, hangos képeket közvetített. Jegyek ½–2 pengős áron a lányoknál is vásárolhatók voltak, és a nagy érdeklődésre való tekintettel 3 nap is bemutatták ezt a változatos kultúrműsort, amelynek tiszta jövedelmét jótékony célra ajánlották fel, és a műsort a városban lábadozó sebesült katonák is megtekintették.⁵³

A tizenéves növendékekben a háború adta kényszerhelyzet egyre erősítette a szociális érzést. A válságos idők hazafias nevelése a lányok lemondásra, áldozatvállalásra, honvédelemre való felkészítését és a több munka elvégzését tűzte ki célul. Most már nemcsak a frontszolgálatot teljesítő katonák ellátása, hanem a kórházakban fekvő sérülésektől szenvedő férfiak életének megmentése is motiváló tényező volt. 1943 tavaszán Eger utcáin egyre több harcteret megjárt sebesült, nyomorék katona tűnt fel. Az apácák egyre inkább a sérülteket segítő, szomorúakat támogató viselkedést nevelték a lányokba, mert úgy gondolták, csak így lehet túlélni a nehézségeket. Emellett valószínűleg imádkozva és rettegve várták a frontról érkező híreket és vonatokat.

„A hazaszeretetet ma áldozat, szolgálata a jobb jövőbe vetett küzdelmünknek.”⁵⁴

Kívánsághangversenyünk énekkara.

1. kép

Forrás: Angolkisasszonyok Egri Sancta Maria Intézete Érseki Róm. Kat. Leánylíceumának 5. és Tanítónőképzőjének 68. évkönyve az 1942–1943. tanévről 37.

⁵³ Eger, 1943. február 26. 2.

⁵⁴ Angolkisasszonyok Egri Sancta Maria Intézete Érseki Róm. Kat. Leánylíceumának 5., Tanítónőképzőjének 68. évkönyve az 1942–1943-as tanévről. 22.

A leányok nevelői a kor eseményeihez mindig gyorsan alkalmazkodtak. Az újszerű módszereket és gondolatokat beépítették az oktatásba, a sikeres eredmény érdekében. Mindazt, amit szükségesnek véltek, rögtön alkalmazták. Az igazgatónő (M. Lehotzky Ilona) buzdítására lázas munkákba, tanulásba kezdtek a lányok; a decemberi szeretetsomagok után vidám percekét kívántak okozni a hazatért kórházban ápoltnak, hiszen tudták, hogy szórakozásra nincs lehetőségük. A gimnázium II. osztálya katonanótákat, háborús dalokat tanult meg hegedű és tangóharmonika kíséretével. A kórusvezető M. Lehotzky Ilona vezetésével és jókedvvel egy február eleji szombat délután útra keltek a diáklányok – és ahogyan az 1942–1943-as gimnáziumi évkönyvben Papp Márta VIII. osztályos tanuló fogalmazott –, „tábori színházként” látogattak a kórházba, ahol 80-100 bekötözött arcú, fájdalomtól szenvedő katona várta őket nagy izgalommal a padokon ülve. Eger négy hadikórházát több alkalommal látogatták meg, és adtak zenés műsort a kórtermekben szenvedő férfiaknak, akik tavasszal az intézetbe küldött hóvirágokkal hálálták meg a nekik okozott boldog percekét.

A tanárok és tanulók a harctéren maradt harcoló katonák harci szelleméről sem feledkeztek meg. Február folyamán a tanítónőképző diákjai a Magyarok Nagyasszonya (Patrona Hungariae) védelmét szimbolizáló Szűz Mária-s csapatzászlót készítették és áldattak meg a VIII. hadtest híradó százada kérésére, amit kiküldtek a harctérre.

A harctérre küldött Szűz Máriás csapatzászló.

2. kép

Forrás: Angolkisasszonyok Egri Sancta Maria Intézete Érseki Róm. Kat. Leánylíceumának 5. Tanítónőképzőjének 68. évkönyve 1942–1943-as tanévről 56.

Dolgozatom egyik korábbi fejezetében írtam az 1942 áprilisában nagy sikerrel lezajlott Vöröskereszt egri házi betegápolási tanfolyamáról, ahol a tanfolyam 40 hallgatója és az angolkisasszonyok intézetében tanító tanárnők és növendékek – összesen 191 fő – levizsgáltak április 25-én.

A házi betegápolási tanfolyam az 1943-as évet is érintette, amikor IV és V. osztályból 80 növendék részt vettek az oktatáson. Az előadásokon – amelyeket Szentmiklóssy Franciska oktató testvér, volt bennlakó növendék tartott – nagy lelkesedéssel vettek részt a tanulni vágyó diáklányok. Az elsajátított ismeretekről 1943. április 10-én volt lehetőségük beszámolni, ünnepélyes keretek között, amikor nyilvánosan vizsgáztak a tanultakból.

A gyalogezred fogadása

Egy csütörtöki napon, 1943. május 6-án hazatért Eger városába a 14. gyalogezred maradéka, aminek tiszteletére Eger házai lobogódíszbe öltöztek. Az ünnepélyes fogadtatás a főszékesegyházban és más felekezetek templomaiban tartott istentiszteletekkel kezdődött reggel 9 órakor, a hivatalos fogadtatásra a 60-asok hősi emlékművénél került sor délelőtt 10 órakor. A téren lelkes éljenző embertömeg és az iskolai ifjúság orgonacsokrokkal fogadta a mankóval bicegő, sebesült hős katonákat. Indrikovits Sándor ezredes, Eger város állomásparancsnoka köszöntötte az ezredet, miután a 14-esek zenekara eljátszotta a Magyar Hísekegyet. A háziezredhez szóló dr. Kálnoky István polgármester beszéde után a főispán felesége, az ezred zászlóanyja, dr. Hedry Lőrincné babérkoszorút helyezett az ezredzászló csúcsára, amit nickelsbergi Nickl Károly ezredes megható beszéde követett. *„De hálátlanok volnánk, ha megfeledkeznénk azokról, akik itthon gondot viseltek a honvédek hozzátartozóira, éjt nappá téve dolgoztak, segítettek letörölni a könnyeket, segítettek sebeket gyógyítani”*⁵⁵ – mondta az ezredparancsnok. A Mike Józsefről is megemlékező, a katonák ellenséggel szembeni bátor magaviseletéről és áldozathozataláról szóló mondatai után az apátlan gyermekekhez (köztük az angolkisasszonyok lánytanulóihoz), gyászoló hitvesekhez szólt vigasztaló szavakat, majd ő is koszorút helyezett a 60-asok emlékművére.⁵⁶ Másnap Szűcs József örvezető arra hívta fel a figyelmet, hogy az özvegyeket és árvákat mindenkinek kötelessége támogatni. *„Ők a felépített reményüket áldozták fel, de a jövőjüket nem, mert a társadalom, a nemzet egyetemessége gondoskodik róluk. Nekik mindenütt elől a helyük, minden kedvezményben elébb csak ők jöhetnek.”*⁵⁷ Az eseményt követően a sokat szenvedett hazatért honvédek a megyei laktanyában lettek elszállásolva, a fertőző betegségek kiszűrése érdekében és a mindennapok valós életére való felkészülés miatt egészségügyi karanténba kerültek, ahol Eger lakossága kenyvekkel, sajtótermékkel, zöldséggel és gyümölcszel segítette őket.⁵⁸

⁵⁵ Eger, 1943. május 7. 2.

⁵⁶ Babucs Z. – Maruzs R.: Ahol a hősök születnek i. m. 87.

⁵⁷ Eger, 1943. május 8. 1.

⁵⁸ Eger, 1943. május 7. 1–2.

Összegzés

Dolgozatomban az egri Angolkisasszonyok Leánynevelő Intézetének karitatív és szociális tevékenységét vizsgáltam a második világháború döntő éveiben, 1942–1943-ban. Hipotézisemet, miszerint a háború egri viszonylatban is változtatott a társadalom életkörülményein, a Don-kanyarban harcoló magyar honvédeket szorgalmasan segítő egri lánytanulók igazolják. Az angolkisasszonyok a kor szelleméhez – békében és háborúban – mindig gyorsan tudtak alkalmazkodni, és az oktatással és neveléssel kapcsolatos elveiket ahhoz igazítva jelentős sikereket ért el. Rugalmasan változtattak, minden szükségesnek vélt újszerű módszert és eszközt beépítették a vallásos oktatásba. A katolikus lánynevelés tartalma szilárd maradt, formái azonban változhattak a háborús nehézségek hatására. A kényszerhelyzet okozta megváltozott társadalmi körülmények hatására a karitatív akciók, vöröskeresztes tanfolyamok a tizenéves lányokban egyre erősítették a szociális érzékenységet. A lemondás, áldozatkészség, honvédelem nemcsak a férfiak feladata lett, a buzgó apácák által nevelt öntudatos és kifelé derűt, optimizmust sugárzó lányok lelkes megmozdulásokat szervezve egyaránt helyt álltak a fronton lévő hozzátartozóik és a már hazatért sebesültek támogatását tekintve.

Az egri angolkisasszonyok intézete által szervezett Erzsébet-napi ünneplés, a katonák számára rendezett jótékonyági célú pénzgyűjtő kulturális előadások és a karácsonyi ajándékküldés azt mutatják, hogy háborús időszakban a civil lakosságnak, köztük az iskola falain belül tanuló diáklányoknak is egyre nagyobb mértékben ki kellett venni részüket az áldozatokból, mert a hátor-szágnak mindent meg kellett tenni a fronton harcoló katonáékért.

Felhasznált források és szakirodalom

Levéltári források

HM HIM Központi Irattár

Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattár:

Az egri magyar királyi Dobó István 14. honvéd gyalogezred tisztikarának személyi okmánygyűjtői

Sajtóanyag

Clio Műhelytanulmányok, (2019/6.) szám: Szabó Róbert (2019): „... legyenek őhelyettük gyermeküknek atyjuk...” Az első világháború hatása a kalocsai érseki főgimnázium tanulóiifjúságára, Clio Intézet Nonprofit Kft., Bp. Dokumentum (F.A.), Új Hevesi Napló. VIII. évfolyam (1997) 1. sz. 45–46.

Az *Eger* című napilap 1941–1943. közötti számai:

Egri Népújság, 1926. október 24.
Eger, 1942. január 19.
Eger, 1942. január 30.
Eger, 1942. október 24.
Eger, 1942. november 11.
Eger, 1942. november 14.
Eger, 1942. november 21.
Eger, 1942. december 23.
Eger, 1942. december 24.
Eger, 1942. december 30.
Eger, 1943. február 26.
Eger, 1943. május 7.

Breznay Imre: Múlt és jelen, Az Angolkisasszonyok egri házának története I. In: Egri Katholikus Tudósító XX. (1935) 3. sz. 33–39.

Breznay Imre: Múlt és Jelen. Az Angolkisasszonyok egri házának története II. Egri Katholikus Tudósító XX. (1935) 4. sz. 49–52.

Gráberné Bősze Klára: Iskolai érdemsorok, értesítők és évkönyvek a XVIII. század közepétől a XX. század közepéig – jelentőségük, számbavételük. In: Könyv és nevelés XVIII. (2016) 1. sz. 41–45.

Forráskiadványok

Az Angolkisasszonyok B.M.V. Intézetének évkönyvei / iskolai értesítői 1911–1947.

- Az Angolkisasszonyok Egri Érseki Róm. Kath. B.M.V. intézetének értesítője az 1911–12-ik iskolaévről. 4–5.
- „Hóvirágok” című kiadványuk Angolkisasszonyok egri érettségizettjei szövetségének 1930. évi IX. értesítője. 1.
- Angolkisasszonyok Egri Sancta Maria Intézete Érseki Róm. Kat. Leánylíceumának 5. Tanítónőképzőjének 68. évkönyve 1942–1943-as tanévről 22; 37; 56.
- Az Angolkisasszonyok Egri Sancta Mária Intézete Róm. Kat. Leánygimnáziumának évkönyve az 1942–43. iskolai évről 11–12.; 14.

- Az Angolkisasszonyok Egri Sancta Mária Intézete Érseki Róm. Kat. Leánygimnáziumának évkönyve 1943–1944. iskolai évről 28.

Magyar Távirati Iroda Napi Hírek, 1942. október 8. 1.

Pécsi Jenő: Háborús beszéde az angolkisasszonyok egri középiskolája által az elesett hősök emlékére tartott gyászünnepélyen 1917.

- Az Angolkisasszonyok egri Leányiskolája által az Elesett hősök emlékére tartott 1917. halottak napi gyászünnepélyen elmondott Háborús beszéd, dr. Pécsi Jenő jogakadémiai tanár előadásában. In: Egri Egyházmegyei Közlöny (1918) 4. sz. 11.

Szakirodalom

Babucs Zoltán – Maruzs Roland: Ahol a hősök születnek. 2. bővített kiadás. Bp. 2009.

Bögre Zsuzsanna – Keszei András – Ö. Kovács József: Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől. Bp. 2012.

Klug Ignác: Ward Mária az angolkisasszonyok St. Mária Intézete alapítójának élete 1585–1645. Székesfehérvár 1925.

M. Körtvélyesi Mária: Tiszteletreméltó Ward Mária B.M.V. Intézetének tanítási és nevelési rendszere. Bp. 1942.

Magyar Katolikus Lexikon. Bp. 2010.

Marczell Mihály: Ward Mária pedagógiája. Bp. 1943.

Mohás Livia: Az oroszlanos kert. Bp. 1981.

Mohás Livia: Zuhog, zuhog a hó. Bp. 1983.

Orvos-Tóth Noémi: Örökölt sors Családi sebek és a gyógyulás útjai. Kulcslyuk Kiadó, Bp. 2018.

Pukánszky Béla: A nőnevelés története. Gondolat Kiadó, Bp. 2013.

Puskely Mária: Szerzetesek. Bp. 1990.

Rainer M. János: Századosok. Bp. 2018.

Szabó Magda: Abigél. Bp. 1970.

Walter Nigg: Az erős asszony Ward Mária élete (1585–1645). Bécs 1986.

Internetes források:

Willibald Langermann német harckocsizó tábornoáról:

<http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/L/LangermannW-R.htm>, letöltés 2020. dec. 30.

Juhász Mária szerzetesnővéréről:

<http://lexikon.katolikus.hu/J/Juh%C3%A1sz.html>, letöltés 2020. dec. 30.

Congregatio Jesu rendről:

<https://katolikus.hu/szerzetesrendek/45>, letöltés 2020. dec. 30.